

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Педагогічний факультет
Кафедра спеціальної освіти

ПСИХОКОРЕКЦІЙНА РОБОТА З ПОДОЛАННЯ ТРИВОЖНОСТІ В
УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ
ІНТЕЛЕКТУ

Кваліфікаційна робота (проект)

На здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконав: студентка 2 курсу
Спеціальності 016 Спеціальна освіта
Освітньо-професійної програми
«Спеціальна освіта» другого
(магістерського) рівня вищої освіти
Рубанова Людмила Дмитрівна
Керівник: кандидат психологічних
наук, доцент Ляшко Віра Віталіївна.
Рецензент: старший викладач, кандидат
педагогічних наук Фоміна І.С.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Портрет тривожної дитини у спеціальній психолого-педагогічній літературі.....	7
1.1. Визначення тривожності і страху у психологічній літературі.....	7
1.2. Ознаки та причини виникнення почуття тривожності у дітей молодшого шкільного віку.....	13
1.3. Психологічні особливості тривожності і страхів у дітей молодшого шкільного віку.....	18
1.4. Характер виникнення і прояв тривожності і страхів у молодших школярів з порушеннями інтелекту.....	21
РОЗДІЛ 2. Діагностика проявів тривожності і страхів в учнів початкової школи з порушеннями інтелекту.....	26
2.1. Характеристика методики дослідження.....	26
2.2. Результати дослідження та їх аналіз.....	31
РОЗДІЛ 3. Технології корекції почуття тривожності і страхів у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту.....	44
3.1. Казкотерапія як засіб корекції тривожності молодших школярів з порушеннями інтелекту.....	51
3.2. Корекційний комплекс занять по роботі зі шкільною тривожністю та страхами методом казкотерапії.....	56
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
ДОДАТКИ.....	74
Додаток А. Методика «Паровозик» С.В. Велієва (Стимульний матеріал).	74
Додаток Б. Тематичний план комплексу занять по корекції тривожності дітей молодшого шкільного віку.....	75
Додаток В. Кодекс академічної доброчесності.....	88

ВСТУП

Актуальність дослідження. У ситуації соціальної та економічної нестабільності гострою проблемою постає дослідження особливостей розвитку і формування емоційної сфери учнів з порушеннями інтелекту на різних вікових етапах, оскільки саме ці діти, як показують сучасні дослідження, виявляються найбільш незахищеною верствою населення.

Як вимога часу, у сучасній науці, зростає увага до різних форм поведінки, що відображають емоційні труднощі учнів з інтелектуальними порушеннями, що ускладнюють їх адаптацію та пристосування до життя. Досить малій кількості дітей вдається уникнути труднощів адаптації, вони можуть бути позитивними, доброзичливими, товариськими, але більшість з них стає тривожними, ворожими, агресивними й антисоціальними [54].

Останнім часом питанню емоційного розвитку учнів із порушеннями інтелекту у спеціальній психології та корекційній педагогіці приділяють особливу увагу, актуальність обумовлюється ствердженням ідеї особистісно-орієнтованого підходу до навчання, інклюзивної освіти, підвищенням вимог суспільства до якості підготовки дітей з ООП, а також збільшенням у складі учнів спеціальних шкіл дітей з вираженими порушеннями емоційної сфери [64].

Тому, велика увага проблемі дослідження шкільної тривожності та страхів приділяється в роботах вітчизняних та закордонних психологів і психотерапевтів, які відзначають зростання числа дітей з різноманітними страхами, підвищеною збудливістю і тривожністю, оскільки психіка дитини з порушеннями інтелекту відрізняється загостреним та специфічним сприйняттям, вразливістю, нездатністю протистояти несприятливим впливам.

Проблемі вивчення причин і наслідків виникнення страхів та тривожності, діагностиці та корекції страхів присвятили свої роботи такі вчені, як: Є.І.Івлева, К.Е.Ізард, С.О.Керкегор, А.Н.Рибаков, Я.С.Рейковський, П.В.Симонов, Ю.В. Щербатих та ін.

Особливу увагу цьому питанню у своїх дослідженнях приділяли В.М.Астапов, Ф.Д.Зімбардо, Н.В.Імедадзе, Л.М.Костіна, М.А.Кузьміна, Л.Д.Лебедева, Л.В.Макшанцева, В.В.Оклендер, Є.Є.Савіна, Д.Н.Соколов, Т.В. Сімсон та ін.

Проблема виникнення почуття шкільної тривожності та страху у молодших школярів з порушеннями інтелекту, а також можливості проведення корекційної роботи з даною категорією дітей обумовили актуальність обраної теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами :
Дослідження виконано відповідно до напрямку науково-дослідної роботи кафедри спеціальної освіти Херсонського державного університету «Зміст і технології навчання в системі спеціальної освіти та інклюзивному освітньому середовищі» № 0119U101727 від 22.11.2019 р.

Мета дослідження: – теоретичне вивчення проблеми виникнення та проявів почуття тривожності і страху у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту та проведення експериментального дослідження з метою їх виявлення.

Відповідно до предмета і мети дослідження було визначено такі ***завдання:***

1. На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури з'ясувати сутність проблеми тривожності і страху у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту;
2. Проаналізувати характер виникнення і прояв почуття тривожності і страху у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями;
3. Експериментально дослідити особливості прояву тривожності і страхів у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями;
4. Скласти корекційну програму із визначенням методів роботи щодо зменшення проявів почуття тривожності та страху у дітей

молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

Об'єкт дослідження – процес адаптації учнів молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями до шкільного навчання.

Предмет дослідження – напрямки психокорекційної роботи у спеціальній школі щодо подолання проявів тривожності і страхів у школярів молодших класів.

Наукова новизна одержаних результатів. Визначені технології корекції почуття тривожності і страхів у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту можуть бути використані під час навчально-виховного процесу у спеціальній школі, а отримані результати дослідження – під час розробки програм, посібників з навчально-виховної роботи для спеціальних закладів, навчальної літератури для студентів-дефектологів, слухачів системи безперервної освіти, педагогів-практиків. Корекційний комплекс занять, представлений в дослідженні, може бути використаний як у роботі шкільного психолога, так і класного керівника.

Методи дослідження. Для розв'язання усіх поставлених завдань використовувався теоретичний аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної, навчально-методичної літератури, шкільної документації. Для розв'язання другого завдання використовувались також спостереження, бесіда, констатуючий експеримент, кількісний аналіз отриманих даних.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження, можуть бути використані вчителями, в процесі навчання у спеціальній школі, методистами спеціальних шкіл, викладачами та студентами закладів вищої освіти.

Апробація результатів дослідження відбувалася на засіданні педагогічної ради Криворізька гімназія №40 Криворізької міської ради та на щорічній серпневій конференції педагогічних працівників 28 серпня 2020 р.

Публікації: результати дипломного проєкту опубліковано у збірнику наукових праць Всеукраїнської студентської науково-практичної інтернет-конференції «Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи», що відбувалася 22-23 жовтня 2020 р. на базі Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника.

Структура роботи. Роботу викладено на 89 сторінках друкованого тексту (68 сторінок основного), вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (44 джерел) та додатків.

РОЗДІЛ 1

ПОРТРЕТ ТРИВОЖНОЇ ДИТИНИ У СПЕЦІАЛЬНІЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

1.1. Визначення тривожності і страху в психологічній літературі

Актуальність дослідження страхів і тривожності визначена їх роллю у людському житті [39]. У нашому сучасному світі дитині доводиться стикатися з різними проблемами, це і активний ритм життя дитини, і завжди зайняті батьки, нові шкільні програми, високі вимоги, зміни соціального статусу дитини, соціального оточення і багато іншого. З початком відвідування школи у дітей з'являються обов'язки, на них покладають надії, вони відчувають себе відповідальними. В результаті посилюється почуття тривожності невідповідності очікуванням оточуючих [39].

Проблеми, пов'язані з психологічними станами, займають головне місце з числа важливіших проблем, які з'являються в практичній діяльності людини. Серед різноманітних психічних станів, які є предметом наукового дослідження, більше увага приділяється стану, такого як «занепокоєння» і «тривога», значимого в англійській мові терміном «anxiety» [34].

Причини, що викликають тривожність та страх і впливають на зміну їх рівня, різноманітні і можуть лежати практично в будь-якій сфері життєдіяльності людини. У зв'язку з цим, деякі дослідники намагаються привести причини виникнення тривожності в певну систему. Наприклад, А.М.Прихожан виділяє зовнішні і внутрішні причини, розглядаючи серед них несприятливий емоційний досвід дітей, особливості сімейного виховання, міжособистісних взаємин в школі, шкільну неуспішність, посттравматичний стрес, внутрішньоособистісні конфлікти.

З.Фрейд пояснює, що страх – це стан афекту – об'єднання певних відчуттів ряду задоволення-незадоволення з відповідними іннерваціями

зняття напруги і їх сприйняття, а також відображення певної значущої події [43].

Ю.О.Неймер, О.В.Петровський, М.Г.Ярошевський розглядали страх як емоційний стан, що виникає в ситуаціях загрози біологічному або соціальному існуванню індивіда і спрямоване на джерело дійсної і уявної небезпеки [8].

У своїх роботах А.І.Захаров визначає страх як одну з фундаментальних емоцій людини, що утворюється, як захисний механізм на відповідь загрозливого подразника. Страх можна класифікувати як:

- ситуативні, що виникають у незвичайних ситуаціях;
- особистісно-обумовлені, що зумовлюються характером людини, тривожними думками;
- хронічні і гострі;
- соціально-опосередковані і інстинктивні;
- тривожність і побоювання (стани),
- реальні і уявні [20, 23].

Так само часто, як термін “страх”, зустрічається термін “тривожність”. Тривожність – це індивідуально-психологічна особливість, яка проявляється в схильності людини до переживання стану тривоги при передчутті негативного результату діяльності чи подій. Тривожність – це здатність особи переживати події і тривоги. Тривога не завжди може сприйматися негативно, вона може проявлятися і у радісному хвилюванні, позитивних очікуваннях [20].

Різні вчені по-різному підходять до таких понять, як страх і тривога. Хоча більшість досліджень сходяться у визнанні необхідності розглядати страх і тривожність диференційовано – як ситуативне явище і як особистісну характеристику з урахуванням перехідного стану та динаміку їх прояву. Одні їх ототожнюють і сходяться на тому, що страх тісно пов’язаний з почуттям тривоги, інші – розмежовують їх [2, 41, 63, 65].

Так, В.М.Астапов вважає, що тривога – це передчуття

неприємностей, що існує тільки у свідомості особи, а страх визначає як реакцію людини на загрозу, що вже існує. Аналізуючи конкретні випадки стану напруги, В.М.Астапов дійшов висновку, що встановити таку різницю непросто [2].

П.Й.Тіллів у своїх роботах визначає тривогу і страх як нероздільні і внутрішньо пов'язані явища психіки людини. Основа страху – тривога, а тривога прагне стати страхом. Він поділяє їх таким чином, що страх конкретний об'єкт, при зіткненні з яким людина може проявити мужність. Тривога означає відсутність будь-якого об'єкту і характеризується відсутністю спрямованості. Хоча, зазначається, що об'єкт є у тривоги також, але тільки у вигляді загрози, реальне джерело загрози при цьому відсутнє [3].

У страхів і тривоги є спільний компонент – це почуття неспокою, але ні в якому разі їх не слід ототожнювати. В обох поняттях відображено сприйняття погрози або відсутність почуття захищеності. Якщо продовжити загальну лінію, то тривогу можна порівняти з глибоко захованим страхом дифузного характеру [10].

Тривожність найчастіше проявляється в моменти очікування якоїсь події, що загрожує своїми негативними наслідками і яку важко спрогнозувати [10].

Тривога більшою мірою притаманна людям з розвинутим почуттям особистої неповторності, відповідальності і обов'язку, до того ж підвищено чутливим до свого положення і визнання серед оточуючих. У зв'язку з цим тривога виступає як насичене переживання почуття відповідальності за життя і благополуччя своє та близьких людей.

Умовно відмінність між тривоگوю і страхом за О.І.Захаровим можна уявити так [25].

- страх – це відповідь на тривогу, а тривога виступає первинним сигналом небезпеки;
- тривога – скоріше передчуття, а страх – почуття небезпеки;

- тривога володіє більшою мірою збудливою, а страх гальмівною дією на психіку;
- тривога більш характерна для людей з холеричним, а страх–флегматичним темпераментом;
- стимули тривоги мають більш загальний, невизначений і абстрактний характер; страх – більш визначений і конкретний характер, утворюючи психологічно-замкнутий простір;
- тривога як очікування небезпеки проектується в майбутнє, страх як спомин про небезпеку має своїм витоком головним чином минулий травмуючий досвід; не дивлячись на свою невизначеність, тривога більшою мірою раціональний (когнітивний), а страх (емоційний) ірраціональний феномен. Відповідно до цього тривога скоріше лівопівкулевий, а страх – правопівкулевий феномен;
- тривога – соціальна, а страх – інстинктивно-обумовлені форми психічної реакції при наявності погрози.

Отже, страх і тривога мають одну і ту ж основу у вигляді почуття переживання. Страх також може бути нав'язливим і зверхцінним. Не дивлячись на своє негативне забарвлення, страх виконує різні функції в психічному житті людини. Як реакція на загрозу страх дозволяє уникнути зустрічі з нею, виконуючи таким чином захисну адаптивну роль в системі психічної саморегуляції.

Страх – це особливий засіб пізнання оточуючої дійсності, який веде до більш критичного ставлення до неї. Страх, як і інше неприємне переживання (гнів), не є однозначно небезпечним для дитини. Будь-яка емоція виконує певну функцію і дозволяє орієнтуватися в навколишній дійсності. Страх також допомагає будувати поведінку людини, він є хвилюванням, необхідним для нормального функціонування психіки [1].

Дитячі страхи – це нормальне явище для дитячого розвитку. Вони мають важливе значення для дитини. Так, В.В.Лебединський підкреслює, що кожен страх з'являється в певний віковий період, і в кожного віку є

свої страхи, які у випадку нормального розвитку з часом зникають. Необхідно розмежовувати патологічний страх, який потребує корекції, від нормального, вікового з тим, щоб не порушити розвиток дитини [44].

Патологічний страх відрізняється від нормального за такими критеріями: якщо страх заважає спілкуванню, розвитку особистості, психіки, призводить до соціальної дезадаптації, а далі і до аутизму, психосоматичних хвороб, то це страх, безперечно, патологічний.

Страх, таким чином, може виконувати визначену соціальну чи навчальну роль у процесі формування особистості. Уявлення про джерела небезпеки, які утворюють страх, відомим комунікативним досвідом.

Страх може бути і вираженням віри емоційно чутливих дітей в нарахуванні тих небезпек, які виконують казкові герої чи образи страху, що їм нав'яли дорослі. Подібний страх слабне і зникає зовсім по мірі накопичення реального життєвого досвіду і розвитку самосвідомості. Деякою мірою страх – спосіб відмежування “Я” від чужого, яке не приймається [52].

Страх може відомим чином мобілізувати “Я” перед обличчям небезпеки, допомагаючи інтеграції внутрішніх психічних ресурсів. Існують дві небезпеки, які мають універсальний і водночас фатальний у своєму вирішенні характер. Це смерть і руйнування життєвих цінностей, які протистоять таким поняттям, як життя і здоров'я, самоствердження, особистісне і соціальне благополуччя [52].

Страх умовно поділяють на ситуативний і особистісний. Ситуативний страх виникає в надзвичайно небезпечній обстановці, яка шокує дорослу людину чи дитину (стихійне лихо, напад собаки). Часто він з'являється в результаті психічного зараження панікою в групі людей, тривожних передчуттів з боку членів сім'ї, тяжких випробувань, конфліктів та життєвих невдач.

Особистісно-обумовлений страх визначається характером людини (наприклад, її тривожністю, підозріливістю) і може з'явитися в новій

обстановці або контактах з незнайомими людьми. Страх також буває реальним і уявним, гострим і хронічним. Реальний і гострий страх обумовлені ситуацією, а уявні і хронічні особливостями особистості [47].

Не дивлячись на те, що страх – це емоція, яка виражається вкрай сильно, необхідно розрізняти його звичайний, природний або віковий і патологічний рівні.

Віковий страх характеризується своїми особливостями і на певному етапі життя зникає, а патологічний має свої симптоми (жах, емоційний шок, потрясіння, або повна відсутність контролю з боку свідомості).

Як і людина на ранніх ступенях свого соціального розвитку, маленька дитина боїться всього невідомого, незнайомих тварин і вірить, що вона та її батьки будуть жити вічно. У маленьких дітей все реально, їх страхи носять реальний характер. Лише поступово формується об'єктивний характер уявлень, коли вчаться відрізняти відчуття, керувати своїми почуттями і мислити абстрактно-логічно [4].

Ускладнюється психологічна структура страхів разом з умінням планувати свої дії і передбачувати дії інших, зі здатністю до співпереживання, з формуваннями почуття сорому, провини, гордості [4].

Особливий інтерес для загальної, а зокрема спеціальної педагогіки, становить проблема шкільних страхів, оскільки її розробка є надзвичайно актуальною та важливою для вирішення цілої низки питань освітянської практики, пов'язаною з успішною адаптацією дитини до школи, попередженням виникнення в неї невротичних проявів, які пов'язані з відвідуванням школи й неадекватною поведінкою вчителів і батьків. [29]

Молодший шкільний вік є важливим етапом дитинства, від позитивного перебігу якого залежить розвиток інтелекту особистості, бажання й уміння навчатися, віра у свої сили і подальша життєдіяльність людини. Саме в цей період у дитини може виникати страх перед навчальним процесом.

Адаптація дитини до школи може тривати рік чи навіть більше. Це

залежить від класного керівника, батьків та шкільного психолога. Вчитель може ненавмисне підвищувати рівень тривожності у дитини, спровокувати шкільні страхи [59].

Проблема психолого-педагогічного дослідження феномена шкільної тривожності і страхів є актуальною, оскільки, як показують дослідження, шкільний психолог, вчитель-дефектолог, вихователь спеціальної школи цілком спроможні плідно впливати на емоційний стан молодшого школяра завдяки оптимізації та зниженню тривожності і кількості його страхів.

1.2. Ознаки та причини виникнення почуття тривожності у дітей молодшого шкільного віку

Причинами страху можуть бути події, умови, ситуації, які є початком небезпеки. Як вказує відомий психотерапевт Д.Боулбі, причиною страху може бути відсутність чогось, що забезпечує безпеку. Страх може бути викликаний людиною або об'єктом. Іноді страх не пов'язаний ні з чим конкретним і такі страхи переживаються, як безпредметні. [56].

Слід також відзначити, що причинами страху можуть бути події, умови або ситуації, чи присутність чогось, що може бути розцінено як фактор небезпеки. Дитячий страх має не одну, а кілька причин. Найголовніша і первісна з них – спадкова, вроджена схильність дітей до лякливості [56].

Найбільш очевидна причина дитячих страхів - це пережита раніше травмує ситуація. Наприклад, якщо дитину вкусила собака, є велика ймовірність, що в майбутньому він буде боятися собак.

Якщо батьки залякують малюка казковими персонажами, намагаючись досягти своїх цілей, дитина може боятися залишатися на самоті або в темряві. Базою для формування страхів так само служить загальна тривожність найближчого оточення, яка транслює дитині величезну кількість заборон і установку на невдачу [5].

Мама і бабуся часто застерігають дітей фразами: «обережно! Інакше впадеш, поранишся, зламаєш ногу». З таких фраз дитина, як правило, сприймає тільки другу частину. Він ще не до кінця розуміє, від чого його застерігають, але його наповнює почуття тривоги, яке може перерости в стійкі страхи [5].

Є не настільки очевидні причини, які можуть лежати в основі дитячих страхів і тривожності [5]:

– Гіперопіка. Діти, що живуть в сучасному мегаполісі, часто схильні до надмірної опіки з боку батьків, вони постійно чують про те, що на кожному розі їх чекає небезпека. Це робить малюків невпевненими в собі і боязкими. Крім того, саме життя у великому місті наповнена стресами і дуже інтенсивна, що не може не позначатися на дитячій психіці в загальному, роблячи її більш вразливою.

– Недостатня уваги батьків. Через надмірну завантаженість дорослих, їх спілкування з дітьми часто сильно обмежена в часі. На заміну живому емоційному спілкуванню приходять комп'ютерні ігри і телевізійні передачі. Тому необхідно якісно спілкуватися з дитиною хоча б кілька годин на тиждень, здійснювати спільні прогулянки, грати, обговорювати значущі моменти.

– Нестача фізичної активності. Відсутність достатньої кількості фізичної активності так само може стати причиною виникнення страхів.

– Агресія матері по відношенню до дитини. Якщо мати в сімейній системі займає лідируючу позицію і часто дозволяє собі проявляти агресію по відношенню до інших членів сім'ї, виникнення страхів у дитини практично неминуче. Вона не сприймається малюком, як об'єкт, який в будь-якій ситуації захистить і прийде на допомогу, тому страждає базове відчуття безпеки.

– Нестабільна атмосфера в сім'ї. Нестабільна емоційна ситуація в родині, часті скандали між членами сім'ї, відсутність взаєморозуміння і підтримки стають причиною хронічної тривоги, яку відчуває дитина,

перебуваючи в родині. Згодом це може призвести до виникнення страхів.

– Наявність у дитини психологічних і психічних розладів. Так само причиною страху може бути наявність у дитини неврозу, діагностика і лікування якого входить в компетенцію медичних працівників. Проявом неврозу є дитячі страхи, які не властиві для віку, в якому перебуває дитина, або відповідають її віку, але набувають патологічне прояв.

Чинники, що впливають на виникнення страхів (за А.І.Захаровим) [22]:

- наявність страхів у батьків, головним чином у матері;
- тривожність у відношенні з дитиною, надмірний її звхист від небезпеки і ізоляція від спілкування її з однолітками;
- рання раціоналізація відчуттів дитини, обумовлена надмірною принциповістю батьків або їх емоційним неприйняттям дітей;
- велика кількість заборон з боку батьків тієї ж статі або повне надання свободи дитині батьком іншої статі, а також численні нереалізовані загрози всіх дорослих в сім'ї;
- відсутність можливості для ролевої ідентифікації з батьком тієї ж статі, переважно у хлопчиків;
- конфліктні відносини між батьками в сім'ї;
- психічні травми типу переляку, які загострюють вікову чутливість дітей до тих або інших страхів;
- психічне зараження страхами в процесі спілкування з однолітками і дорослими.

У своїх наукових роботах Л.А.Петровська зазначає, що головною з причин виникнення страхів у школярів є складні сімейні відносини між батьками і дітьми, неправильне виховання дитини в родині, а Т.М.Мішина, А.С. Співаковська підтвердили це положення своїми дослідженнями [5, 36, 43 та ін.].

Представники різних теоретичних напрямів у педагогіці і психології, сходяться у визнанні деструктивного впливу асоціальних сімейних

відносин на психічний розвиток дитини. Серед причин формування і розвитку різних патологічних рис і симптомів, що лежать в області сім'ї, виділяють наступні [5]:

- конфлікти, що відбуваються в родині;
- неадекватні виховні позиції батьків;
- порушення контакту дитини з батьками внаслідок розпаду сім'ї або довгої відсутності одного з батьків;
- рання ізоляція дитини від сімейного оточення;
- особистісні характеристики батьків, тощо.

Подолати страх та індивідуальну паніку можна різними шляхами: активізувати зовнішню поведінку, переключити увагу на звичні дії, відвернутися від об'єкту, що викликає важкий стан, вселити впевненість, загострити відчуття обов'язку і т.д.

На різних етапах розвитку діти випробовують низку загальних страхів: у дошкільному віці – страх відділення від матері, страх перед тваринами, темнотою, в 6-8 років – страх смерті.

У багатоквартирному будинку багато дорослих, більше однолітків, можливостей для сумісних ігор і менше страхів і тривожності. У приватних будинках діти позбавлені безпосереднього контакту один з одним. У них більша вірогідність появи страхів самоти, темноти, страшних снів, чудовиськ і т.д.. В першу чергу, це стосується дітей, які в сім'ї є єдиною дитиною, оскільки до них дорослі проявляють більше уваги і опіки [33].

У результаті, щоб усунути страхи, доводиться застосовувати вже в спеціально створюваних умовах ті ж ігри, в які могли б грати, але не грають сучасні діти. Не грають вони не тільки тому, що живуть у великому побудованому для дорослих місті, але ще і тому, що мають дуже суворих батьків, які вважають гру пустощами і порожнім проведенням часу.

Крім того, багато батьків побоюються ігор, оскільки бояться за дітей, адже, граючи, дитина завжди може отримати травму, злякатися.

Спілкування з дітьми у батьків, що постійно лякаються, будується переважно на абстрактно-відвернутому, а не на наочно-конкретному, образному рівні. Внаслідок цього дитина вчиться безпідставно турбуватися з приводу того, що може відбутися, а не активно і упевнено долати різні життєві труднощі [11].

Отже, психологічне здоров'я необхідно дитині і в сьогоденні і в майбутньому. Тому важливо особливим способом організувати роботу, спрямовану на профілактику порушень психологічного здоров'я дітей і корекцію вже наявних. Не останню роль у вихованні дітей відіграють і фахівці освітньої установи, в якій знаходиться дитина. Створення відповідного психологічного клімату в класі, формування у дитини почуття захищеності, впевненості в собі адекватної самооцінки [22].

У спеціальній школі актуальною стає проблема по корекції страхів і тривожності у дітей та організація комплексного підходу - психолого-педагогічного, наповнення його певним змістом, знанням теорій, вміннями здійснювати психолого-педагогічну підтримку школярів, сприяє вирішенню певних завдань, спрямованих на зниження високого рівня тривожності, допомога дитині в становленні впевненості і самостійності, навчання дітей конструктивним взаємодії з навколишнім світом і придбання навичок соціально прийнятних способів поведінки.

1.3. Психологічні особливості тривожності і страхів у дітей молодшого шкільного віку

З початком шкільного життя батьки починають розмовляти з дітьми чому важливо гарно вчитись, навіщо вчитись, головна мета цих розмов – без освіти ти ніхто. Тому через невпевненість у собі, з'являється страх бути невдахою та бути недостойною особою. Крім того впливає поява нових контактів, через невпевненість у собі дитина боїться зіпсувати відносини з однокласниками, що також викликає страх бути невдахою.

Через суворе ставлення батьків до поганих оцінок, у дитини з'являється новий страх – страх отримати двійку. Через оцінювання діяльності дитини за принципом чим більше помилок, тим менша оцінка – страх робити помилки. Потім дитина на неусвідомленому рівні робить висновки, що помиляється той, хто відповідає, тому з'являється новий страх – відповідати, йти до дошки, а також страх йти до школи [2, 17].

Дитячі страхи симптоматично схожі зі страхами у дорослих, але часто страхи дітей необґрунтовані. Страхи часто мінливі і можуть тривати від одного до декількох тижнів. У деяких дітей страхи зберігаються чи перетворюються з віком у більш реалістичні побоювання. Тривалі страхи можуть з'явитися внаслідок високого рівня тривожності [40].

Страхи проявляються у неспроможності відповідати біля дошки добре вивчений урок, провали на контрольних роботах за доброго виконання схожих завдань у домашній роботі. При виконанні завдань, які не схожі на шкільні, дитина успішно їх виконує. Окремі показники тривожності проявляються слабо, але через наближення завдання до шкільної тематики вони різко зростають. Шкільна тривожність позбавляє дитину психологічного комфорту та є основною причиною довготривалої неуспішності [44].

Школобоязнь, або шкільна фобія – нав'язливо-переслідуючий страх деяких дітей перед відвідуванням школи. Але не стільки страх відвідування школи, скільки страх відходу від дому, розлуки з батьками, до яких тривожно прив'язана дитина, яка може часто хворіти і знаходитися в умовах гіперопіки. Часто передчуття розлуки тягне виникнення різних хворобливих розладів (головні болі, нудота), що не пов'язані з соматичними захворюваннями [52].

Серед причин виникнення шкільних страхів та почуття тривожності в учнів початкової школи можна виділити наступні [57]:

- психотравмуючий характер системи навчання – це класи, обмеження рухової активності дитини, зміна звичного режиму дня, зміна

обов'язків і соціального статусу дитини і т.д.;

- стиль спілкування і особливості особистості педагога – при визначенні класу, в якому навчатиметься дитина, необхідно враховувати індивідуальні особливості педагога і дитини, активно включати батьків у виховну позакласну роботу;

- особистісні особливості дитини – невідвідування дитячого садка, тип нервової системи, адаптивність дитини, особливості її емоційного реагування та інше.

Отже, шкільні об'єктні страхи та тривожність дітей молодшого шкільного віку характеризуються наступним чином [57]:

- Найбільш сильні страхи переживаються дітьми в першому класі;

- Біологічні страхи дітей молодшого шкільного віку пов'язані з реальною чи уявною небезпекою болю, заподіяння збитку. Страхи даної групи – страхи сходів, кабінетів, шкільного двору і т.д.

- Деякі страхи асоціюються з людьми: старшокласниками, батьками, технічним персоналом, адміністрацією школи.

- Соціальні страхи учнів початкової школи ґрунтуються на загрозі відторгнення соціумом будь-кого, хто не дотримується прийнятих правил гри, тобто соціальні норми, правила, очікування, що регламентують включеність суб'єкта в життєдіяльність групи, на рівні конкретних об'єктних страхів у молодших школярів це проявляється як боязнь:

- а) різноманітних ситуацій оцінювання, в яких школяр виступає як пасивний учасник, котрий очікує оцінювання. Боязнь даних ситуацій добре відома як страх досягнень або страх недосягнення;

- б) страх порушити різні часові та організаційні правила шкільного життя, про які треба пам'ятати і за які несе відповідальність сам учень. Групи соціальних страхів пов'язані з розвитком рефлексії та самоконтролю дітей.

- У міру дорослішання в молодшому шкільному віці біологічним

страхам властиво зменшуватися, а соціальним посилюватися, що свідчить про зміну актуальності окремих страхів для дітей та деяку зміну їх загальної емоційної спрямованості, про певну вікову динаміку страхів.

– Найсильніший страх весь молодший шкільний вік – страх покарання з боку референтних осіб. Звіком у дітей початкових класів поступово посилюється вплив референтності.

– У молодшому шкільному віці існує тенденція до зменшення переживання шкільних об'єктних страхів. З віком збільшується відсоток несуттєвих страхів [6, 37, 42].

1.4. Характер виникнення і прояву почуття тривожності і страху в учнів початкової школи з порушеннями інтелекту

Для молодших школярів з порушеннями інтелекту характерні часті прояви неспокою, психологічного дискомфорту та тривоги. В школі у них часто спостерігається стан напруження, пасивності, невпевненості в собі.

За словами А.І.Захарова в нормі у дітей молодшого шкільного віку проявляється від 6 до 9 страхів. Це нормальне явище, якщо тільки страхи не стають нав'язливими і стійкими. З віком вони зазвичай проходять або змінюються іншими (характерними для даного віку страхами). Якщо ж страхи набувають стійкий характер і не проходять з віком, то вони можуть перерости в неврози і фобії, які будуть заважати нормальному розвитку дітей їх адаптації та соціалізації [20].

Для дітей з порушеннями інтелекту характерна менша кількість страхів у зв'язку з тим, що вони часто недооцінюють ситуацію. У них знижені уявлення про навколишній світ, характерна завищена самооцінка.

Через порушення пам'яті і мислення вони не завжди отримують досвід з минулих подій, що могло б їм допомогти уникати якихось неприємних подій, які викликали колись (або здатних викликати) почуття небезпеки і страху [20].

У дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту достовірно меншим є число страхів у порівнянні з нормою. Недолік інтелектуальної регуляції почуттів зумовлює виникнення у дітей модально-специфічних особливостей прояву почуття страху, які виражаються в його поєднанні з тривожністю і агресією. Даний факт підтверджує думку фахівців про відсутність у цих дітей безлічі відтінків переживань через первинне порушення інтелекту [7].

Діти молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту дуже емоційно нестійкі. У них часто змінюється настрій, вони схильні до афектів. Сприйняття, спостереження, уява, розумова діяльність молодших школярів пофарбовані сильними переживаннями. Діти ще не вміють стримувати свої почуття, контролювати їх прояв. Що стосується тривожності у дітей молодшого шкільного віку, вони відчують дискомфорт при необхідності вступати в контакт з однолітками і дорослими, за винятком вузького кола близьких людей. Також ці навчаються не впевнені в собі, відчують різноманітні страхи і побоювання, як реальні, так і вигадані.

Можна виділити наступні причини виникнення тривожності у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту [7]:

1. Внутрішні конфлікти дитини, пов'язані з оцінкою власної успішності в різних сферах діяльності.
2. Порушення взаємодії всередині сім'ї і всередині школи.
3. Соматичні порушення.

У молодшому шкільному віці висока тривожність зазвичай виражається в боязні проявити ініціативу, в глибокому переживанні невдач і низьких оцінок. Вона пов'язана із заниженою самооцінкою. На високий рівень тривожності впливають, на думку Е. Савіної, неправильне виховання і несприятливі відносини дитини з батьками, особливо з матір'ю. Так відкидання, неприйняття матір'ю дитини викликає у нього тривогу через неможливість задоволення потреби в любові, ласці і захисту.

В цьому випадку виникає страх, тобто дитина відчуває умовність матеріальної любові. Також впливають завищені вимоги батьків, труднощі навчання, які проходять на тлі кризи семи років [60].

Навчальна діяльність пред'являє до дитини серйозні вимоги. Тому її здійснення пов'язане з переживанням їм різних емоцій. Встановлено, що тривога, прояви негативізму пов'язані із страхом нового, невідомого, тому на першому році навчання учні з порушеннями інтелекту найчастіше відчувають потребу в почутті спокою, безпеки, емоційно насичених позитивних відносинах з оточуючими. До кінця першого навчального року серед загальної маси учнів виділяється група дітей, для яких навчання навіть за програмою спеціальної школи з невисоким рівнем вимогою є надмірним навантаженням і призводить до психофізичному виснаження. Зазначене стан супроводжується, як правило, підвищеною стомлюваністю індивіда [49].

Діти з інтелектуальними порушеннями набагато частіше, в порівнянні з нормою, отримують негативні оцінки оточуючих. Це може провокувати постійне тривожне стан, страх помилки.

Тривожні судження молодших школярів досить часто відображають почуття суперництва, що проявляється ними по відношенню до інших дітей: як молодші, так і старші діти можуть «перешкодити» грі, забрати собі всі іграшки або просто відмовитися від спільної гри. Тому саме негативний емоційний досвід, придбаний в подібній ситуації, провокує емоційно-негативну реакцію учнів. Має сенс розглядати тривожність як притаманну молодшому школяреві з порушеннями інтелекту особистісну особливість [18].

Недолік інтелектуальної регуляції почуттів зумовлює виникнення у дітей з порушеннями інтелекту модально-специфічних особливостей прояву почуття страху, які виражаються в його поєднанні з тривожністю і агресією [18].

Існують наукові дані про гендерні відмінності в прояві у дітей з

інтелектуальними порушеннями страхів казкових персонажів і сторонніх людей. У дівчаток більше негативних фантазій. В їх висловлюваннях, поведінці і малюнках частіше зустрічаються страх казкових персонажів і незнайомих людей. Діти з інтелектуальними порушеннями менше, ніж їх однолітки в нормі демонструють страх по відношенню до сторонніх людей. Причиною цього феномена є обмеженість уявлень, відсутність уяви в ситуаціях, не пов'язаних з реальним життєвим досвідом [65].

У дітей з порушеннями інтелекту не встановлені страхи у відносинах з батьками, що можна пояснити їх особливою роллю в життєзабезпеченні дітей. Батьки дітей з порушеннями інтелекту відчувають більше труднощів з надання психологічної допомоги в подоланні страхів у власної дитини в порівнянні з батьками однолітків в нормі.

Дану відмінність можна пояснити складністю вибору корекційних стратегій в спілкуванні з дитиною з порушеннями інтелекту і зміщенням психологічної домінанти на інші сфери її життєдіяльності: допомога в розвитку навичок самообслуговування, комунікації, а також, навчанні і вихованні таких дітей [66]

Науковими дослідженнями різних авторів виявлено, що на першому році навчання школярі з порушеннями інтелекту найчастіше потребують почуття безпеки, спокою, позитивних відносин з однолітками. Попри дефіцит емоційних контактів вони прагнуть бути залученими в різні шкільні заходи [66].

На перших роках навчання в учнів спостерігається емоційна дезадаптованість, що є наслідком недостатньої особистісної та емоційної готовності до початку навчання.

До третього року навчання у дітей спостерігається активність, що сприяє емоційній розрядці, але можливі агресивні прояви. Школярі часто негативно реагують на обмеження і заборони з боку педагога. Але вони прагнуть до позитивних відносин з дорослими.

Навчання для молодшого школяра з порушеннями інтелекту має

велике значення і залишається одним з основних видів їх діяльності. Ставлення до навчання у них протікає надзвичайно уповільнено і характеризується нестійкістю, може змінюватися під впливом ситуації, зміни обстановки, успіху чи неуспіху, ступеня контролю з боку педагога.

Для молодших школярів саме школа є місцем соціалізації людини. Щоб помітно знизити тривожність у даної категорії дітей, педагогу-дефектологу потрібно забезпечити істотний успіх в будь-якій діяльності. Батькам потрібно менше лаяти і намагатися не принижувати свою дитину. Необхідно більше хвалити, приділяти велику увагу її успіхам. Багато педагогів переоцінюють можливості учнів, тому потрібен збережувальний режим в тій області, в якій дитина слабка [19].

Тепле емоційне ставлення, довірчий контакт з дорослими теж можуть сприяти зниженню тривожності учнів. Необхідно знати про міжособистісні відносини школяра в класі, для того, щоб цілеспрямовано формувати ці відносини і створювати для кожної дитини сприятливий емоційний клімат. Не можна залишати без уваги знехтованих учнів, слід розвивати у них позитивні якості, піднімати занижену самооцінку, щоб поліпшити їхнє становище в системі міжособистісних відносин. Також необхідно педагогам і вчителям переглянути своє особисте ставлення до цих учнів [19].

Таким чином, для школярів з порушеннями інтелекту тривожність є руйнівним і пагубним явищем. Страждає не тільки нервова система, а й успіхи в навчанні і сама особистість в цілому. Для того щоб позбавлятися від тривожності, потрібно дбати про психологічний, моральний і соматичний стан здоров'я учнів.

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА ПРОЯВІВ ТРИВОЖНОСТІ І СТРАХІВ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ

2.1. Характеристика методики дослідження

У дітей з інтелектуальними порушеннями будь-який страх або невмотивоване занепокоєння спричиняє значні зміни в поведінці дитини, що негативно позначається на їх психічному розвитку, змінює риси характеру, негативно впливає на виховання і навчання. Психічні зміни, що відбуваються під впливом страху, призводять до спотворення процесу онтогенетической соціалізації, розвитку соціально-психологічної ізоляції особистості. Щоб згладити прояви тривоги у школярів потрібні спеціальні методи корекції [36].

У дітей з порушеннями інтелекту емоції і почуття більш спрощені, ніж у норми. Однак, це не говорить про те, що вони зовсім позбавлені їх, і такі емоції як тривога або страх також притаманні їм. Прояв тривоги у людини з нормальним і аномальним розвитком знаходиться в межах норми, якщо вона проявляється адекватно і відповідає ситуації, але коли тривога починає проявлятися безпричинно - це є патологією.

Дітям з олігофренією властивий особливий рівень тривоги, тому що це пов'язано з особливостями їх розвитку, але іноді тривога може повністю поглинути свідомість дитини, і вона може замкнутися в собі, а також стати нервовою і агресивною [24].

Тому в даний час проблема тривожності дітей з порушеннями інтелекту є дуже актуальною. В останні роки зростає число дітей з підвищеним занепокоєнням, емоційною нестійкістю, невпевненістю, підозрілістю і високою сугестивністю. У таких дітей відзначається низька самооцінка, вони чутливі до власних невдач, і мова йде не тільки про дітей, розвиток яких протікає в нормі, але і про тих, хто має різні інтелектуальні

розлади, одним з таких є - розумова відсталість [34].

Шкільні страхи не лише позбавляють дитину психологічного комфорту, радості вчення, але і сприяють розвитку дитячих неврозів, невпевненості в собі, поганий адаптації та соціалізації дитини.

Нажаль, в більшості випадків страхи виникають з вини самих батьків, і завдання дефектологів, психологів - попередити можливість їх появи та відгородити дітей від страхів, викликаних сімейними негараздами, душевною черствістю або, навпаки, надмірною опікою, або ж просто батьківської неухважністю [46].

На основі аналізу теоретичної літератури було визначено методики, що спрямовані на діагностику почуття тривожності та страхів у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Мета дослідження: визначення особливостей прояву та рівень шкільної тривожності і страхів у молодших школярів з порушеннями інтелекту.

Завдання дослідження:

1. Визначити особливості прояву та рівень страхів і шкільної тривожності у школярів з порушеннями інтелекту;
2. Визначити динаміку рівня шкільної тривожності і страху школярів з порушеннями інтелекту 1 та 4 класів шляхом порівняльного аналізу даних;
3. На основі отриманих емпіричних даних надати методичні рекомендації щодо корекції почуття тривожності та страху у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту.

Методика дослідження

Для діагностики почуття страху і тривожності у молодших школярів з порушеннями інтелекту були обрані методики, що дозволяють визначити рівень та прояви почуття страху і тривожності у різних ситуаціях.

Методика Лаврентьєва Г.П., Титаренко Т.М. "Рівень тривожності

дитини" призначена для виявлення рівня дитячої тривожності на основі зіставлення результатів спостереження, отриманих від самого дослідника, батьків дитини і вчителя, вихователів [40, 42].

Методика "Паровозик" С.В.Велієва дозволяє визначити особливості емоційного стану дитини: нормальний або знижений настрій, стан тривоги, страху, задовільну або низьку адаптацію в новому або звичному соціальному середовищі. Направлена на визначення ступеня позитивного (ППС) і негативного (НПС) психічного стану [40, 42].

Опис методик дослідження.

1. Методика Лаврентьєва Г. П., Титаренко Т. М "Рівень тривожності дитини"

Методика призначена для виявлення рівня дитячої тривожності на основі зіставлення результатів обстеження, отриманих від самого досліджуваного, батьків дитини і вчителів, вихователів.

Мета: визначення рівня тривожності дитини.

Обладнання: бланк та ручка.

Процедура дослідження: Методика містить в собі 20 тверджень. Проводиться з дитиною у вигляді бесіди, пояснюючи їй кожне твердження, щоб відповідь була об'єктивною. Дослідник записує відповіді дитини у бланк.

1. Не може довго працювати, не втомлюючись.
2. Йому важко зосередитися на чомусь.
3. Будь-яке завдання викликає зайве занепокоєння.
4. Під час виконання завдань дуже напружений, скутий.
5. Ніяковіє частіше за інших.
6. Часто говорить про напружених ситуаціях.
7. Як правило, червоніє в незнайомій обстановці.
8. Скаржиться, що йому сняться страшні сни.
9. Руки у нього зазвичай холодні і вологі.
10. У нього нерідко буває розлад шлунку.

11. Сильно потіє, коли хвилюється.
12. Не має гарний апетит.
13. Спить неспокійно, засинає з працею.
14. полохливий, багато викликає у нього страх.
15. Зазвичай неспокійний, легко засмучується.
16. Часто не може стримати сльози.
17. Погано переносить очікування.
18. Не любить братися за нову справу.
19. Не впевнений в собі, в своїх силах.
20. Боїться стикатися з труднощами.

Обробка результатів: Позитивна відповідь на кожне із запропонованих тверджень оцінюється в 1 бал Підсумуйте кількість балів, щоб отримати загальний бал тривожності.

Висока тривожність - 15-20 балів

Середня - 7-14 балів

Низька - 1-6 балів.

2. Методика “Паровозик” С.В. Велієва (Додаток А)

Мета: дозволяє визначити особливості емоційного стану дитини: нормальний або знижений настрій, стан тривоги, страху.

Обладнання: білий паровозик і 8 різнокольорових вагончиків (червоний, жовтий, зелений, синій, фіолетовий, сірий, коричневий, чорний). Вагончики безладно розміщуються на білому фоні.

Процедура дослідження:

Дитині надається інструкція: “Розглянь всі вагончики. Давай побудуємо незвичайний поїзд. Першим постав вагончик, який тобі здається найкрасивішим. Тепер вибери з решти найкрасивіший, і т. д.”

Необхідно, щоб дитина утримувала всі вагончики в полі зору. Чим молодша дитина, тим частіше повторюється інструкція, одночасно обводяться рукою залишені вагончики.

Фіксуються: позиція кольору вагончиків; висловлювання дитини (табл 2.1).

1 бал - якщо дитина поставила вагончик фіолетового кольору на другу позицію; чорний, сірий, коричневий – на третю; червоний, жовтий, зелений – на шосту.

2 бали - якщо дитина поставила вагончик фіолетового кольору на першу позицію; чорний, сірий, коричневий – на другу; червоний, жовтий, зелений – на сьому, синій – на восьму.

Таблиця 2.1

Таблиця обробки отриманих результатів

	Колір	Позиція		Колір	Позиція		Колір	Позиція
1 бал	Фіолетовий	2	2 бали	Фіолетовий	1	3 бали	Чёрный	1
	Чорний	3		Чорний	2		Сірий	1
	Сірий	3		Сірий	2		Коричневий	1
	Коричневий	3		Коричневий	2		Синій	7
	Червоний	6		Червоний	7		Червоний	8
	Жовтий	6		Жовтий	7		Жовтий	8
	Зелений	6		Зелений	7		Зелений	8
					Синій		8	

3 бали - присвоюється, якщо чорний, сірий або коричневий вагончик поставлений на першу позицію; синій – на сьому; червоний, жовтий, зелений – на восьму позицію.

Якщо в результаті підсумовування отриманих даних, балів виявляється менше трьох, то психічний стан оцінюється як позитивний, при 4-6 балах – як негативний психічний стан низького ступеня (НПС нс); при 7 – 9 балах - як НПС середнього ступеня; більше 9 балів – НПС високого ступеня.

Кількісний аналіз отриманих емпіричних даних передбачав декілька послідовних кроків. Отримані абсолютні дані переводилися у відносні, тобто були представлені як виражене у відсотках відношення отриманої оцінки кожного показника до максимально можливої [38]. На основі одержаних, таким чином, індивідуальних оцінок показників кожного явища, що вивчалось, визначались середні арифметичні оцінки цих показників для всіх груп досліджуваних за формулою [38]:

$$\mu = (x_1\rho_1 + x_2\rho_2 + \dots + x_n\rho_n) / (\rho_1 + \rho_2 + \dots + \rho_n) = \Sigma x\rho / \Sigma \rho, \text{ де:}$$

x_1, x_2, x_n – варіанти;

ρ_1, ρ_2, ρ_n – частоти варіантів;

$\Sigma x\rho$ – сума добутків варіантів на їх частоту;

$\Sigma \rho$ – сума частот.

Констатуючим етапом дослідження було охоплено по 7 учні 1 та 4 класів комунального закладу Криворізька гімназія №40 Криворізької міської ради, що уможливило вивчення динаміки явищ залежно від етапу навчання та 4 вчителів та вихователів молодших класів.

2.2. Результати експерименту та їх аналіз

На основі теоретичних та емпіричних досліджень можна стверджувати, що, тривожність як складне явище, має різні форми і види, періодичність і ступінь прояву, не піддається однозначній оцінці, тому вона може нести в собі як позитивний (мобілізує), так і негативний (руйнівний) вплив на формування особистості дитини, а особливо дитини з розумовими вадами.

У результаті проведеного дослідження на основі використання методики Лаврентьєва Г. П., Титаренко Т. М "Рівень тривожності дитини" та методики "Паровозик" С.В. Велієва були визначені особливості емоційного стану дітей, рівень дитячої тривожності, стан тривоги, настроїв молодших школярів спеціальної школи [7, 14].

Результати проведення методик розкривають зміни у внутрішньому світі молодших школярів в процесі обстеження та дають змогу прослідкувати та порівняти динаміку коливання страху протягом навчання у спеціальній школі. Результати представлені у вигляді таблиць, що відображають виявлені почуття страхів і тривожності у дітей з порушеннями інтелекту

Результати методики Лаврентьєва Г.П., Титаренко Т.М "Рівень тривожності дитини" [14]

Отримані за даною методикою результати демонструють переважно високий і середній рівні існуючих тривожних станів в учнів 1 класу (табл.2.2, рис.2.1).

Таблиця 2.2

Дані про рівень проявів тривожності в учнів 1 класу за методикою Лаврентьєва Г.П., Титаренко Т.М "Рівень тривожності дитини"

Ім'я учня	Бали	Рівень
С.Р.	14	Середній
К.Р.	16	Високий
С.Л.	10	Середній
Г.П.	15	Високий
Ю.Н.	16	Високий
Н.Г.	6	Низький
Н.Д.	15	Високий

Виявлено, що тривожний стан на високому рівні спостерігається у чотирьох учнів, що становить 57% дітей з всього класу. Середній рівень виявлено в двох учнів, і становить 29% класу. Лише один учень має низький рівень тривожних станів і становить 14% (рис. 2.1).

Високий рівень тривожності свідчить про неадекватну та завищену самооцінку, знижену мотивацію, невпевненість і глобальну боязнь труднощів. Такі діти часто говорять про напружені ситуації, які заважають їм на чомусь корисному зосередитися. Тому учні знаходять

психологічний захист «вирушаючи у власний світ фантазій». У фантазіях вирішують свої нерозв'язні конфлікти, у мріях знаходять задоволення своєї невідленої потреби.

Ситуативний страх також виражений в цих дітей під впливом постійної напруги, передчуття жаху чи певних труднощів. Наприклад, дітям дається зразок, інструкція виконання певного завдання, але це їм здається неможливим для виконання, їх через паніку та переживання спіткає невдача, вони починають дуже панікувати, можуть негативно сприймати допомогу вчителя.

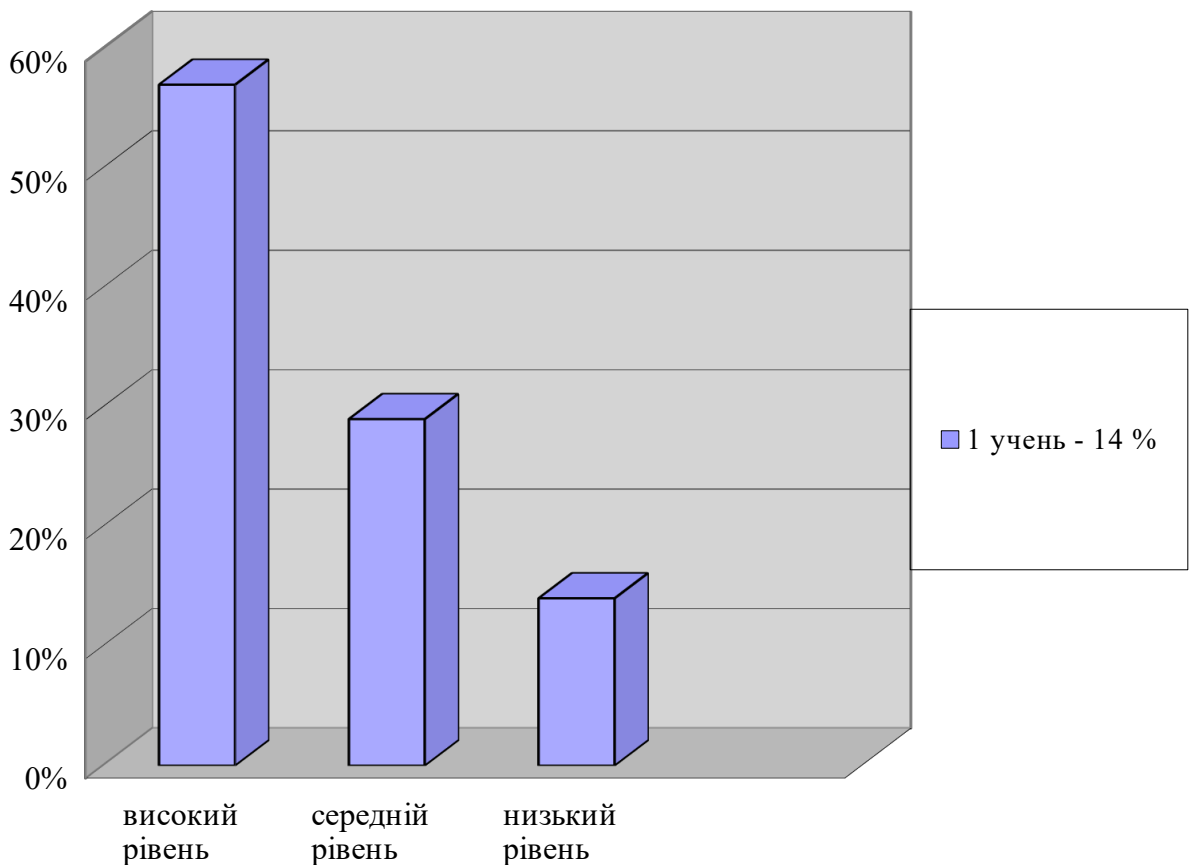

Рис. 2.1. Рівень проявів почуття тривожності в учнів 1 класу за методикою Лаврентьєва Г.П., Титаренко Т.М. "Рівень тривожності дитини"

Розмовляють вони крізь ворожість до навколишніх, підозріло ставляться до інших людей, відмовляться відповідати біля дошки та з місця через страх сказати чи зробити неправильно і отримати зауваження,

погану оцінку чи знуцання однокласників.

Але залучаючи таких дітей до вільних ігор, вони заспокоюються, підтримують легкий контакт з іншими дітьми, але дуже знайомими їм. В таких умовах вони досягають деякого спокійного психологічного комфорту.

Середній рівень почуття тривожності властивий учням, які поступово адаптуються в новій ролі і намагаються справлятися з цією роллю. Але все ж деякі страхи присутні. Такі діти можуть самі проситися до дошки відповідати, якщо їх не запитують, тобто погано переносять очікування своєї черги.

Та, якщо вчитель сам викликає їх, вони з не очікування губляться, це викликає у них зайву тривожність і страх, що щось не так, тому під час виконання завдань вони стають скованими, зосередженими на власних переживаннях. Діти бояться шкільні неприємності: низькі оцінки, зауваження, покарання.

Низький рівень почуття тривожності, виявлений в одного учня, що свідчить про справляння з роллю школяра. В нього можуть спостерігатися лише незначні переживання щодо неправильного розрахування своїх можливостей, а саме невмінням самостійно зосередитися в змісті завдання. Лише після багаторазового повторення, учень приступає до його виконання.

Результати отримані при проведенні методики в 4 класі значно відрізнялися від попередніх і мали наступний вигляд (табл.2.3, рис.2.2).

Виявлено, що в учнів 4 класу переважає середній рівень почуття страху і тривожності, який виявлено в чотирьох учнів, що становить – 57% учнів класу.

Таблиця 2.3

Дані про рівень проявів тривожності в учнів 4 класу за методикою Лаврентьєва Г.П., Титаренко Т.М "Рівень тривожності

дитини"

Ім'я учня	Бали	Рівень
В.Н.	9	Середній
Л.Р.	10	Середній
А.П.	5	Низький
Б.А.	12	Середній
С.Ю.	10	Середній
А.Ш.	6	Низький
А.Д.	6	Низький

В останніх трьох учнів спостерігається низький рівень тривожності – 43% учнів. Високого рівня страху не виявлено в жодного молодшого школяра з інтелектуальними порушеннями даної вікової групи.

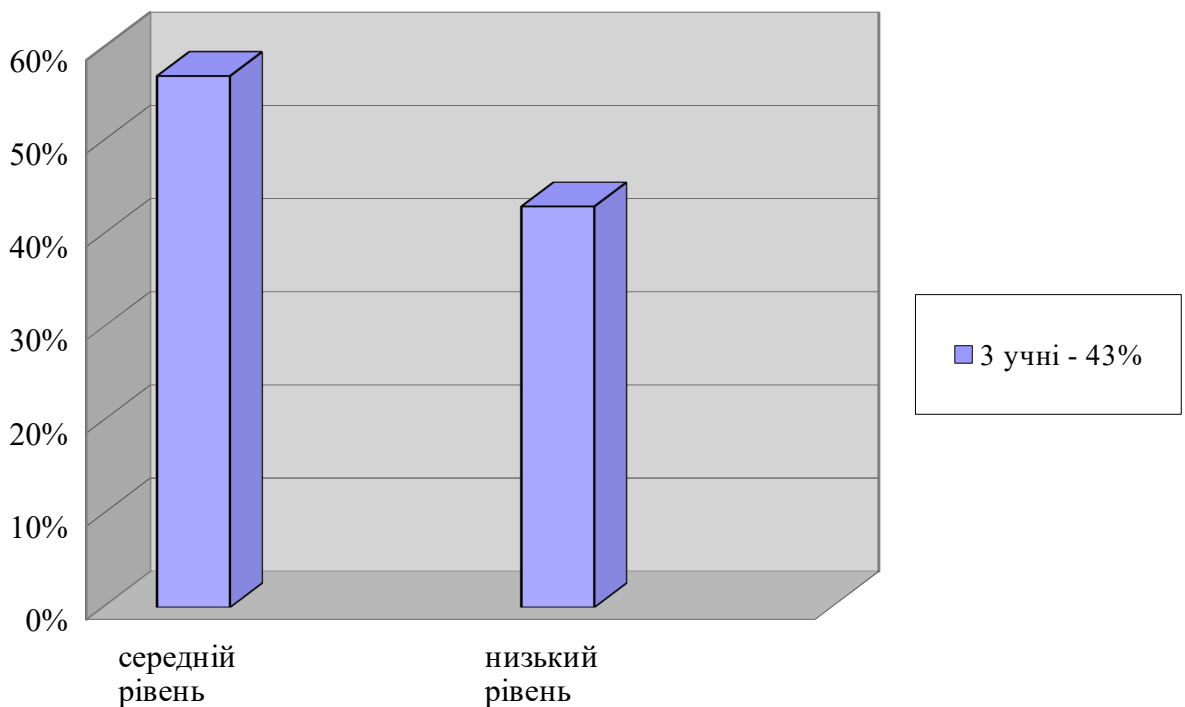

Рис. 2.2. Рівень проявів тривожності в учнів 4 класу за методикою Лаврентьєва Г. П., Титаренко Т.М "Рівень тривожності дитини"

Середній рівень тривожності в учнів з інтелектуальними порушеннями може свідчити про майже повне відчуття себе в ролі школяра та адаптацію до цієї ролі. Лише можливе переживання щодо

підтримання міжособистісних стосунків між однокласниками та стосунки з вчителем. Інколи така реакція психологічного захисту виражається у відмові від спілкування і уникнення осіб, від яких виходить “загроза”. Через це такі діти бувають самотні, замкнуті.

Низький рівень тривожності свідчить про повне усвідомлення себе школярем, зниження рівня тривоги та страху. Але у деяких випадках наявні труднощі у взаємовідносинах з вчителем, однокласниками і т.д. Даний рівень притаманний також учням з відносно адекватною самооцінкою, самосвідомістю в питаннях виконання завдань та спілкування.

Таблиця 2.4

Дані про порівняння показників рівня проявів почуття тривожності в учнів з інтелектуальними порушеннями 1 та 4 класу за методикою Лаврентьєва Г.П., Титаренко Т.М. "Рівень тривожності дитини"

Номер учня	1 клас	4 клас
1	Середній	Середній
2	Високий	Середній
3	Середній	Низький
4	Високий	Середній
5	Високий	Середній
6	Низький	Низький
7	Високий	Низький

Порівнюючи отримані результати проведеної методики серед молодших школярів з інтелектуальними порушеннями, слід відзначити, що в учнів з інтелектуальними порушеннями 1 класу спостерігається високий рівень почуття тривожності на відміну від учнів з інтелектуальними порушеннями 4 класу, про що свідчать наведені у таблиці 2.4 та рисунку 2.3 дані.

Порівнюючи результати проведеної методики у дітей з інтелектуальними порушеннями 1 та 4 класів можна відмітити, що показники обох груп значно відрізняються. Переважна більшість учнів 1 класу має високий рівень страху. Проте серед результатів 4 класу не виявилося високого рівня в жодного з учнів. Тут переважає в більшості дітей не лише середній рівень тривоги, а й низький рівень, що свідчить про зменшення рівня шкільної тривожності та адаптацію дитини до навчання в школі (рис. 2.3).

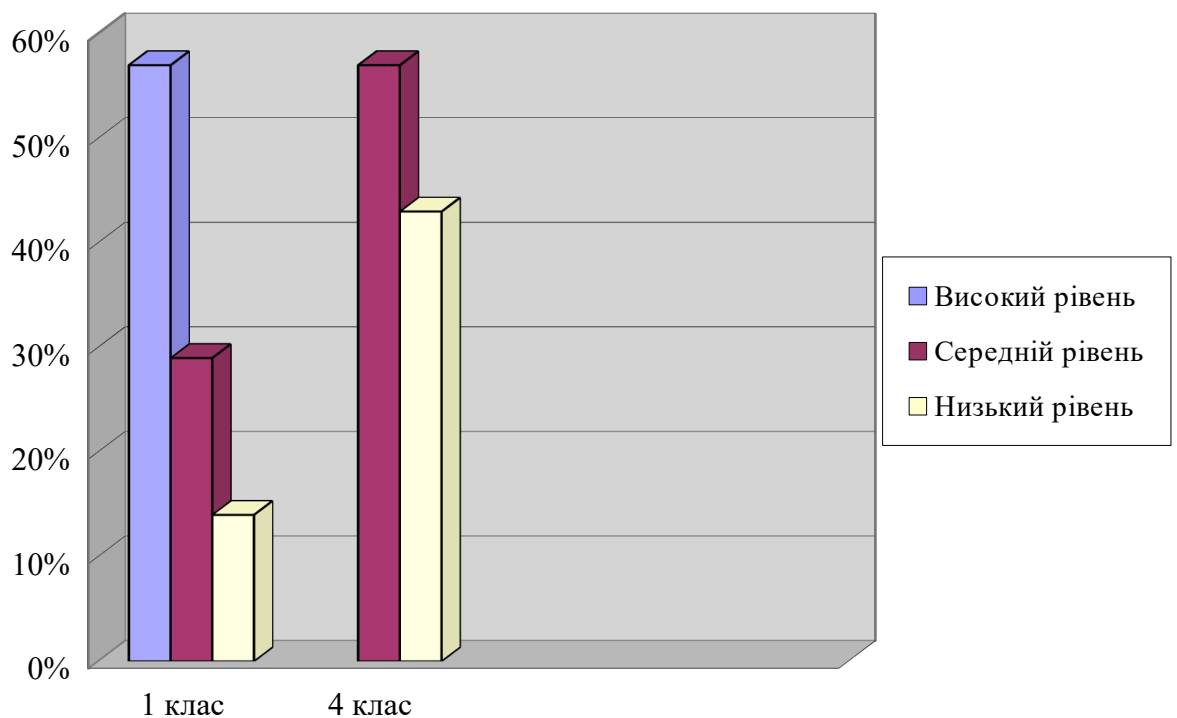

Рис. 2.3. Порівняння показників рівня проявів тривожності в учнів з інтелектуальними порушеннями 1 та 4 класу за методикою Лаврентьєва Г.П., Титаренко Т.М. "Рівень тривожності дитини"

В учнів 1 класу виявлено здебільшого високі показники тривоги, що говорить про низьку адаптацію до шкільного середовища та шкільних вимог та не засвоєння ролі школяра.

Також, серед першокласників виявлено учнів з середнім та низьким рівнем почуття тривожності, але у їх поведінці також спостерігається деяка тривожність, розгубленість, невпевненість. У учнів 4 класу виявлено

середній та низький рівень існування почуття страху.

Отримані у результаті проведених методик дані дають змогу стверджувати про існування позитивної динаміки і зниження рівня почуття тривожності в учнів молодших класів з інтелектуальними порушеннями. Так, рівень почуття страху і тривожності в учнів 4 класу значно менший ніж у першокласників.

Також виявлено закономірність, що рівень переживання шкільної тривожності пов'язаний з успішністю школярів, чим вище рівень страхів і тривожності в учнів, тим нижче їх успішність, і навпаки, чим менший рівень страхів і тривожності, тим вищий рівень успішності спостерігається.

Результати проведення методики “Паровозик” С.В. Велієва [14].

У результаті проведення методики “Паровозик” С.В. Велієва в учнів 1 класу з порушеннями інтелекту виявлено, що переважна кількість учнів класу обирали світліші кольори вагончиків першими, що свідчить про вираження деяких позитивних сторін психічного стану дітей. Проте, деяким до вподоби були темні.

Під час проведення експерименту, обираючи певний колір учні не могли пояснити чому вони обирають саме цей колір, чому послідовність вибору саме така. У відповідь на прохання пояснити свій вибір, учні відповідали так: “Тому що”, “Не знаю”, “Так здається”.

У більшості молодших школярів з інтелектуальними порушеннями (43%) за отриманими результатами даної методики виявилось, що ступінь існування їх страхів та переживання досягнув середнього позитивного ступеня. Більшість учнів отримали оцінку в 2 бали, що свідчить про зменшення відчуття тривоги (табл.2.5, рис.2.4).

В одного учня першого класу, що становить 14% від загальної кількості учнів класу, спостерігається високий ступінь позитивних психічних станів, в іншого, навпаки, позитивний психічний стан низького

ступеня. Такі показники можуть свідчити про невміння розрізняти відтінки різних проявів емоцій, як позитивних, так і негативних, що у них самих проявляються, а проявляються вони переважанням нормального позитивного настрою та зниженим відчуттям переживання тривоги і страхів і свідчить про задовільну адаптацію до середовища.

За отриманими даними у двох учнів (28%) першого класу спостерігається негативний психічний стан низького ступеня (табл. 2.5, рис.2.4), що свідчить про переважання зниженого настрою, переживання тривоги, відчуття страхів, агресії, що підтверджує негативний психічний стан.

Таблиця 2.5

Дані про особливості емоційного стану в учнів 1 класу з інтелектуальними порушеннями за методикою “Паровозик” С.В.

Велісва

Ім'я учня	Бали	Ступінь
С.Р.	2	Позитивний, середнього ступеня
К.Р.	2	Позитивний, середнього ступеня
С.Л.	4	Негативний психічний стан низького ступеня
Г.П.	3	Позитивний, високого ступеня
Ю.Н.	1	Позитивний, низького ступеня
Н.Г.	4	Негативний психічний стан низького ступеня
Н.Д.	2	Позитивний, середнього ступеня

Аналіз отриманих у результаті проведеної методики даних дали змогу стверджувати, що переважна більшість учнів з інтелектуальними порушеннями 4 класу, а саме 57% отримала 3 бали, що свідчить про наявність позитивного психічного стану високого ступеня (табл.2.6 рис.2.4).

Під час проведення експерименту школярі з інтелектуальними

порушеннями розташовували паровозики з урахуванням свого вподобання до кольорів, спочатку виставляли паровозики темних кольорів (сірого, чорного чи коричневого), світлі кольори розташовувалися ними на останні місця. Саме таке розташування і визначило відповідний бал та психічний стан учнів.

Виявлено, що 2 учні (28%) мають позитивний психічний стан середнього ступеня, психічного стану низького ступеня в учнів 4 класу, на відміну від першого, не виявлено.

Таблиця 2.6

Дані про особливості емоційного стану в учнів з інтелектуальними порушеннями 4 класу за методикою “Паровозик” С.В. Велієва

Ім'я учня	Бали	Ступінь
В.Н.	2	Позитивний, середнього ступеня
Л.Р.	3	Позитивний, високого ступеня
А.П.	4	Негативний психічний стан низького ступеня
В.А.	3	Позитивний, високого ступеня
С.Ю.	2	Позитивний, середнього ступеня
А.Ш.	3	Позитивний, високого ступеня
А.Д.	3	Позитивний, високого ступеня

Лише в одного учня (14%) четвертого класу спостерігається негативний психічний стан низького ступеня (табл.2.6, рис.2.4), що свідчить про переважання зниженого настрою, переживання тривоги, відчуття страху, агресії, що підтверджує негативний психічний стан.

За результатами даної методики можна стверджувати, що рівень страху дітей 1 та 4 класу може змінюватися в залежності від ситуацій, стану здоров'я, самопочуття, віку, відносин з батьками і т.ін.

Спостерігаючи за поведінкою дітей та поспілкувавшись з ними, можна стверджувати, що учні 1 класу мають особистісні страхи, що виявлено за допомогою вищезазначених методик і проявляються у високому рівні вираження страху.

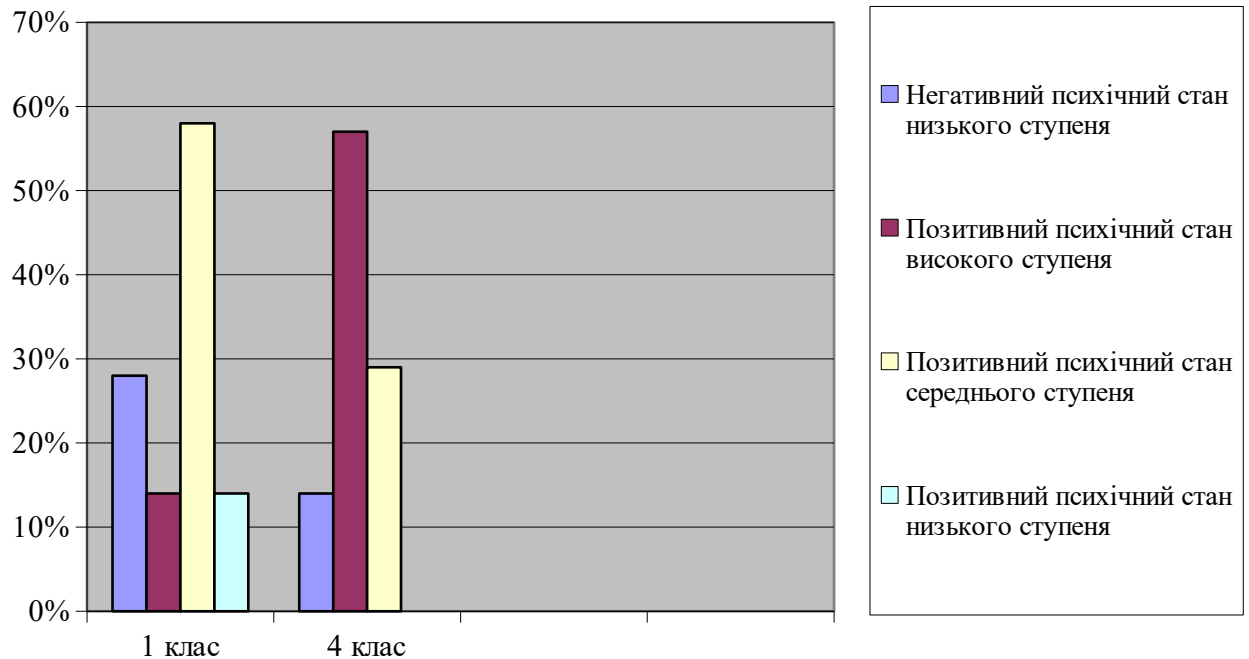

Рис. 2.4. Порівняння показників психічного стану в учнів з інтелектуальними порушеннями 1 та 4 класу за методикою “Паровозик” С.В. Велієва

В цих дітей є нав’язливий страх – це відвідування школи. Ці діти часто запізнюються до школи, боячись розлуки з батьками і того, що за ними батьки не прийдуть після уроків. Діти дуже прив’язані до батьків, але бояться залишитися самі вдома, страшних снів, темряви, що може бути пов’язане з деякими спогадами з минулого.

Наприклад, конфлікти між батьками та близькими, що асоціюється в дитини з переживанням болю, розставаннями та сильними переживаннями. Ці діти відчувають себе незахищеними та емоційно напруженими.

В учня 1 класу К.Р. з середнім показником вираження страху наявні особистісні страхи – це страх захворіти самому та хвороби рідних, а також

смерті і всі його думки та розмови зводяться до цього. Спілкуючись, він переходить до розмові про хвороби та смерть, при цьому в нього з'являється помітне хвилювання, проявляється страх і сильна тривога, при яких він може розгубитися і зациклитися на власних переживаннях.

Учні 4 класу характеризуються меншим рівнем тривожності та переживань позитивними показниками психічного стану, ніж учні 1 класу. Про це може свідчити впевненість в собі учнів 4 класу та адаптація до ролі школяра. Згідно показників, отриманих в результаті обстеження, можна стверджувати, що учні 4 класу спокійніше відносяться до певних труднощів у навчанні, привітніші у взаємовідносинах з вчителем та однокласниками тощо.

Проте в одного учня А.П., виражені особистісні страхи. Спостереження за дитиною на уроках, перервах, виявило, що дана дитина боїться спілкування з малознайомими людьми і тримає відстань при спілкуванні з вчителем та іншими учнями.

Наприклад, при спілкуванні, хлопчик дуже часто відходить від людини, з якою спілкується та показує простягнутою рукою жест відстані з співрозмовником. Якщо до дитини приближаються і далі, вона може просто відійти і не спілкуватися. Дитина таким чином тримає дистанцію з співрозмовником.

При спілкуванні з даною дитиною, ми намагалися з'ясувати, пояснити таку тактику поведінки, і виявилось, що учень боїться нападу чи непередбачуваних дій з боку співрозмовника, наприклад, отримання будь-якого предмету з рук вчителя чи дітей. Якщо вчитель чи хтось просить учня щось принести чи подати, він швидко кладе на стіл предмети і забирає руку, відходить. Тому для нього спокійніше, якщо людина, яка спілкується з ним знаходиться хоча б на відстані витягнутої руки.

Для більш точного результату корекції тривожності молодших школярів за допомогою поліпшення взаємин в групі однолітків та їх соціальної адаптації необхідно проводити роботу із школярами, так само

бажана і обов'язкова робота із батьками.

Тому, виходячи з аналізу результатів проведеного дослідження, були підібрані заняття, спрямовані на корекцію тривожності та страхів молодших школярів з інтелектуальними порушеннями за допомогою казкотерапії.

РОЗДІЛ 3.

ТЕХНОЛОГІЇ КОРЕКЦІЇ ПОЧУТТЯ ТРИВОЖНОСТІ І СТРАХІВ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ

Серед різних способів корекції страхів засоби образотворчої діяльності займають особливе місце за характером впливу, ефективності і способів застосування у молодшому шкільному віці. Психологічна корекція визначається як “виправлення” й оптимізація процесу психічного розвитку особистості і передбачає використання природних рушійних сил психологічного та особистісного розвитку [9, 15, 46].

Число наукових досліджень з цієї проблеми обмежена, серед фахівців в області теорії і практики психокорекції дитячих страхів можна виділити такі імена: А.Я.Варга, А.І. Захаров, Л.Д. Лебедева, Є.Г. Макарова, Л.В. Орлова, Т.Д. Зінкевич-Євстігнєєва, А.М.Михайлова та ін. Майже відсутні підтвержені дані щодо ефективності використання різних засобів і матеріалів художньої діяльності для вирішення цієї проблеми.

На думку А.І. Захарова, найбільш успішно психологічному впливу піддаються страхи у дошкільному та молодшому шкільному віці. Багато способів запозичено з практики лікування неврозів і є різновидом того чи іншого методу психотерапії, зокрема поведінкової і когнітивної психотерапії, психоаналізу, арт-терапії, гештальт-терапії та ін. [21, 24].

На думку Л.Д. Лебедевої, всі пропоновані методики можна розподілити на три групи:

- гра зі страхом;
- вербалізація страху (казки, розповіді, страшні історії);
- малювання страху [45, 46].

Корекція дитячої тривожності може здійснюватися за допомогою: методів казкотерапії, ігротерапії, лялькотерапії, арт-терапії [10, 12, 24, 34].

Казкотерапія. У корекції страхів ефективна казкотерапія –

самостійна психотерапевтична методика (Т. Зінкевич-Євстигнєєва та А.М. Михайлова) [12, 27, 28, 58 та ін.]. У практиці казкотерапії використовуються три варіанти ляльок: ляльки-маріонетки (дуже прості у виготовленні, можуть бути без обличчя, що дає дитині можливість для фантазування); пальчикові ляльки; ляльки тіньового театру (використовуються, переважно, для роботи з дитячими страхами).

Казкотерапевт Т.Д.Зінкевич-Євстигнєєва і А.М.Михайлов відзначають широкий спектр впливу казок на дітей [12, 27, 28, 58 та ін.].

В образній формі дитина в казках проживає проблеми, через які проходило все людство (відділення від батьків, проблема вибору, несправедливість і т.д.). Та найбільш важливим є те, що в казці зло завжди карається, але навіть з поганих вчинків можна винести хороший урок. Під час роботи над казкою дитина отримує конкретні способи боротьби зі своїми страхами, її емоційний світ змінюється більш радісними тонами [30].

Роль казок у корекції страхів А.І.Захаров вбачає у тому, що за допомогою казок дитина вчиться розпізнавати життєві аналоги негативних казкових образів і певною мірою протистояти їм, подібно до того, як вона представляє при слуханні або читанні казок себе у ролі головного героя . Страшні історії різного змісту – один з видів дитячого фольклору [22, 25].

Для профілактики страхів слід заохочувати батьків, адже головним чином у цьому віці на дитину впливають саме батьки.

По перше, батькам потрібно створити довірчу обстановку у родині, бо дитині дуже важливо знати, що вона може поділитися своїми переживаннями. Треба намагатися зрозуміти дитину, не відштовхувати її, навіть якщо її страх здається маячним.

По друге, батькам необхідно критично переглянути свої вимоги до дитини, звернувши увагу на те, чи не дуже їх запити перевищують реальні можливості дитини. Корисним буде розповісти дитині як ви самі, або хтось із ваших близьких, чогось боялися, та як ви подолали цей страх, адже тоді

дитина не буде почувати себе самотньою у своїх переживаннях, та знайде в обличчі батьків надійну підтримку та опору [58].

Ігротерапія. У грі дитина переживає всі події власного та чужого життя у всіх емоційних і моральних проявах, доступних їй розумінню. Гра дитини – це символічна мова для її самовираження, і саме гра може нам відкрити, через що дитина переживає, і як вона реагує на ці переживання. Нерідко, гра – це єдиний шлях допомоги діткам, які не можуть передати свої емоційні переживання словами. Отже, оскільки ігрова діяльність є основною діяльністю цього віку, то саме гра є основним засобом психотерапії молодшого школяра [35].

На думку А.Я.Варга, ігрова терапія – нерідко єдиний шлях допомоги тим, хто ще не освоїв світ слів, дорослих цінностей і правил, хто ще дивиться на світ знизу вгору, але у світі фантазій і образів є володарем [5].

Гра зі страхом припускає підвищення загального рівня емоційних переживань. Л.Д. Лебедева визначає завдання цього методу – навчити дитину відчувати позитивні емоції. Позитивні емоційні стани, що виникають у дітей у процесі спеціально організованих ситуацій успіху, закріплюють потребу у переживаннях щастя, радості, задоволення від гри і спілкування [45, 46].

А.І. Захаров вважав гру способом вираження почуттів, пізнання і моделювання навколишньої дійсності. Мета психологічно спрямованих ігор, на його думку, полягає у знятті надлишку гальмування, скутості та страху, що виникають у темряві, замкнутому просторі, при раптовому впливі і попаданні у нову, несподівану ситуацію спілкування. Розігрування ситуації взаємодії з предметом страху допомагає подолати його у символічній формі, програючи свої емоції. Принцип емоційних гойдалок полягає у переході з одного стану у протилежний, тобто являє собою перехід від стану небезпеки до стану безпеки [24].

На думку багатьох дослідників, гра є провідним засобом психотерапії в шкільному віці. При цьому вона відіграє діагностичну і навчальну

функцію. Успішність ігрового корекційного впливу закладена в діалогічному спілкуванні дорослого і дитини через прийняття, відображення і вербалізацію їм вільно висловлюючих почуттів у грі.

Для організації таких ігор використовують неструктурований і структурований ігровий матеріал. Використання неструктурованого ігрового матеріалу (вода, пісок, глина, пластилін) надає дитині можливість побічно висловити свої емоції, бажання, так як сам матеріал сприяє сублімації.

Структурований ігровий матеріал включає: ляльок, меблі, постільна білизна (вони провокують бажання піклуватися про когось); зброя (сприяє вираженню агресії); телефон, поїзд, машини (сприяють використанню комунікативних дій). За своєю суттю структурований ігровий матеріал сприяє оволодінню соціальними навичками, засвоєння способів поведінки.

Лялькотерапія. Досить поширеним методом корекції невротичних страхів є лялькотерапія. На сучасному етапі ляльки використовуються для вирішення завдань психодіагностичного і психокорекційного характеру. Щоб визначити найбільш відповідну тактику подолання страхів за допомогою гри з ляльками, А.І. Захаров пропонує спочатку провести спостереження за самотійною грою дитини в природних умовах. Після цього можна починати проводити терапевтичні сеанси в ігровій кімнаті. Дитині надається можливість самотійного вибору іграшок і матеріалів [16, 36].

Для гри треба заздалегідь підготувати іграшки, схожі на той предмет, якого школяр боїться, і розіграти сюжет, в якому він може розправитися зі своїм страхом, тим самим позбутися його.

Розігрування страху допомагає знизити напругу, зняти її чи перенести на ляльку. Дитині надається можливість випробувати в терапевтично орієнтованій грі відчуття власної сили і рішучості. Тому, якщо дитина приймає в грі роль страшного для неї персонажа і розіграє з ним ряд ігрових дій, інколи цього достатньо, щоб позбутися страху.

Безпосередньо для психокорекційної роботи зі страхами та тривожністю використовуються ляльки тіньового театру [16, 36].

Метод лялькотерапії заснований на процесі ідентифікації дитини з добрим, безстрашним героєм. Використання казкових персонажів (Т.А.Шишов) спирається на колективне несвідоме. Методика маніпулювання предметом страху подібна до попередньої тим, що дитина отримує матеріалізований у вигляді іграшки образ лякаючого предмету, яким може маніпулювати на свій розсуд (керувати, втихомирювати, робити агресивні дії, знищити та ін). [64].

Арт-терапія. Арт-терапія – це такий вид діагностики та корекції нервових розладів за допомогою малювання, прослуховування музики, ліплення, та інших видів творчості. При арт-терапії корекційна робота проводиться не з власне страхом, а з особистісним ставленням дитини до нього та з причинами, що створюють цей страх.

Малюнок, саморобка є безпечним засобом розрядити напругу, яка накопичується у дитини зі страхом. За допомогою образів дитині легше висловити неусвідомлювані внутрішні конфлікти і страхи, ніж виразити їх у словах. За допомогою малюнка, аплікації можна з'ясувати думки та почуття, які дитина звикла придушувати [15].

Графічне зображення страху потребує вольових зусиль та знімає тривожне очікування його реалізації. В процесі малювання відбувається оживлення страху, і разом із тим усвідомлення умовного характеру його зображення. Об'єкт страху свідомо піддається маніпуляції її творчо перетворюється.

Отже, малювання, як і гра, є відображенням у свідомості дітей оточуючої дійсності, проте, крім того, це і її моделювання, вираження ставлення до неї. Малювання – творчий акт, що дозволяє дітям відчувати радість звершень, здатність діяти за натхненням, бути собою, висловлюючи вільно свої почуття і переживання, мрії і надії. Через малюнки можна краще зрозуміти інтереси дітей, їх глибокі, не завжди

розкриті переживання. Малювання надає природну можливість для розвитку уяви, гнучкості й пластичності мислення [12].

По-перше дитині пропонують методику “Розправитися зі страхом”, де вона повинна намалювати те, чого вона боїться найбільше всього. Після цього пропонується розправитися зі страхом: зім’яти малюнок, порізати його або замалювати іншою фарбою.

Далі необхідно запропонувати методику “Мені не страшно”, де дитина повинна намалювати свій страх так, нібито вона його зовсім не боїться. Наприклад, дитина малює собаку, яку вона веде на повідку. При цьому бажано щоб дитини приговорювала “Собака хороша, добра, вона – мій друг”.

Наступним етапом корекції страху за допомогою арт-терапії є доповнити малюнок, щоб він перестав бути страшним, домалювати його так, щоб самій дитині він подобався. Не зайвим буде надати малюнку ім’я або назву [46].

Завершальним етапом, як і в ігротерапії, є обговорення з дитиною змін, які відбулися, або ж не відбулися з нею. Психотерапевт задає питання: “Чи змінилося твоє ставлення до твого страху? Як ти зараз до нього ставишся? Що допомогло побороти тобі твій страх?” та інші [46].

Ототожнюючи себе з позитивними і сильними, впевненими в собі героями, дитина бореться зі злом: відрубуює драконові голову, захищає близьких, перемагає ворогів і т.д. Тут немає місця безсиллю, неможливості постояти за себе, а є відчуття сили, геройства, тобто безстрашності і здатності протистояти злу і насильству.

Малювання невідривне від емоцій задоволення, радості, захоплення, навіть гніву, але тільки не страху і печалі і виступає як спосіб досягнення своїх можливостей і навколишньої дійсності, моделювання взаємовідносин та вираження емоцій, в тому числі і негативних. Але це не означає, що дитина, яка активно малює нічого не боїться, в неї лише зменшується ймовірність появи страхів, що саме по собі має важливе значення для її

психічного розвитку [15, 17].

Дітям з художніми задатками, емоційним і вразливим, схильним до страхів, потрібно більше ігор та малювання. Найбільша активність у малюванні спостерігається у віці від 5 до 10 років, коли діти малюють самі, невимушено і вільно, вибираючи теми і представляючи уявне яскраво, ніби так є насправді [48, 58 та ін.].

Малювання як психотерапевтичний і психокорегувальний метод широко використовується у різних галузях медицини, психології та педагогіки. Застосування методів ізотерапії у медицині обумовлено лікувально-реабілітаційними завданнями, а у психології – більшою мірою корекційно-профілактичними. Використання образотворчої діяльності у якості психокорекційного інструменту дає позитивні результати у роботі з дітьми з різними проблемами, у тому числі в роботі з подолання страхів [15].

3.1. Казкотерапія як засіб корекції тривожності молодших школярів з порушеннями інтелекту

На сьогоднішній день є велика кількість різних засобів, що допомагають результативно корегувати психологічні порушення молодших школярів з вадами інтелекту. Подібні засоби дуже різноманітні. Досить популярні засоби корекції психологічних порушень, випробувані, результативні і головне захоплюючі і цікаві для цієї категорії дітей.

В практиці спеціальної психології і психотерапії є затребуваними подібні засоби корекції психологічних порушень молодших школярів, це пісочна терапія, ігротерапія, куклотерапія, арт-терапія, музикотерапія, казкотерапія і інші [58].

Казкотерапія - це корекція і лікування за допомогою прослуховування, прочитання, аналізу сюжетів казок. Даний спосіб корекції може допомогти не тільки дітям, а й дорослим. казка надає

чудовий результат вже на початкових етапах діяльності. Це вельми цікавий метод корекції психологічних порушень молодших школярів спеціальної школи. Є колосальне число типів і видів казок, які сприяють корекції порушень дітей [27].

Казкотерапія - це напрямок психотерапевтичного впливу на людей для корекції поведінкових реакцій, дослідження страхів і фобій. А, крім того, вона здатна застосовуватися як ресурсна практична діяльність і як інструмент вивчення першопричин у психотерапії [28].

Казкотерапія вважається вельми значущим способом емоційної діяльності з дитиною, передаючи природну і класичну форму спілкування дітей і дорослих - за допомогою казки. Казкотерапія активізує творчі можливості, вчить спостерігати власне життя з боку, показуючи власну поведінку в конкретному сюжеті. Один з основних корисних результатів у роботі з казкою вважається усвідомлення, яке надає можливість поглибленого прийняття власних душевних впливів, з одного боку, і їх контролювання, з інший [37].

Методи роботи з використанням казкотерапії мають багатовікову історію. Слово «казка» вперше зустрічається в сімнадцятому столітті. Але аж до того як виникли дослідження Б. Бетельхейма, Р. Гарднера, В. Проппа, К. Юнга в казках представляли «одну забаву», гідну нижчих верств суспільства. Надалі, на основі вивчень, була створена нинішня теорія діяльності з казкою [37].

Казка, - визначав Е. Фромм, - багатогранна, так само як і життя. Безпосередньо це створює казку результативним психотерапевтичним методом.

Про вплив казки на формування особистості дітей, на їх мовний розвиток писали такі вчені як А. Адлер, В. П. Анікін, Е. Берн та багато інших.

У літературі багаторазово обговорювалося питання про те, чи може бути корисна робота з казками. На сьогоднішній день метод роботи з

казкою стрімко розробляється багатьма відомими фахівцями по психології, педагогами та логопедами. Перший інститут казкотерапії був відкритий в Санкт-Петербурзі. Це науково-практичний і дослідний центр, в якому розробляється методика єдиної діяльності з казкою для дітей, які мають порушення розвитку [29].

Т.Д.Зінкевич-Євстігнеєва провідний фахівець в цій області зазначає: «Головна відмінність казкотерапії від будь-яких інших технологій полягає в тому, що психологічний вплив відбувається на ціннісному рівні. Казки можуть попереджати про наслідки руйнівних вчинків, але ніяк не нав'язують важливих програм. Тому, перший принцип казкотерапії - довести до розуміння дітей, підлітків, дорослих зведення про базові життєві цінності [29].

Другий принцип – прийом, накопичення, відновлення, осмислення життєвих сил.

Третій принцип - багатогранність, зміна ставлення особистості до обставин, що виникли внаслідок розгляду максимального їх діапазону.

Четвертий принцип - принцип зв'язку між реальністю, рівновага соціального та психологічного » [29].

Основна мета казкотерапії - гранично максимально сприяти індивідуальному формуванню дитини і її соціальній адаптації. Зокрема, за допомогою казкотерапії можливо працювати з ворожістю, невпевненістю в собі, тривожністю і страхами, боязкістю і сором'язливістю, брехливістю, а крім того з різними психосоматичними відхиленнями [27].

Т.Д.Зінкевич-Євстігнеєва каже, що казкотерапія це процес пошуку сенсу, розшифровка знань про суспільство і систему відносин в ньому; створення взаємозв'язку між фантастичними подіями і дією в справжньому, реальному житті, підкреслює, що даний процес це і є спосіб перенесення казкових змістів в дійсність. Вона розглядає казкотерапію як процес об'єктивації проблематичних ситуацій та активізації ресурсів, можливості особистості, удосконалити внутрішню природу і оточення

навколо [26].

«Казкотерапія - це ще й лікування середовищем, особливою чарівної обстановкою, в якій можуть виявитися потенційні частини особистості, щось нереалізоване, здатна здійснитися мрія, а основне, в ній виникає відчуття захищеності і запах Таємниці» [26].

Великий внесок у створення цього методу внесла Т.М.Грабенко - педагог, логопед, дефектолог, ігротерапевт, сурдопедагог, викладач спеціальної педагогіки і психології Міжнародного університету сім'ї і дитини імені Р.Валленберга, творець ексклюзивних програм з використанням ігрової казкотерапевтичної фонетичної ритміки, Безліч чудових казок для дітей, які мають труднощі і недоліки в розвитку, написав А.В.Гнезділов - доктор медичних наук, професор НІПНІ імені В.М.Бехтерева і кафедри психіатрії МАПО, доктор Ессекського вузу в Англії [12, 13].

Популярність казок пояснюється тим, що значення казки, її сенс сприймається миттєво на двох рівнях: свідомому і підсвідомому.

Казкотерапія здатна застосовуватися при роботі в різних вікових межах. У молодших школярів вона дає можливість опрацювати різні страхи, ворожу налаштованість школяра, його емоційний стан. Продемонструвати на прикладі казкових героїв способи вирішення труднощів.

Розповідання казки дітям означає для них стільки, скільки і психічне консультування для дорослого. Різниця тільки в цьому, що дітей не призивають вголос аналізувати і робити висновки, діяльність проходить на внутрішньому, підсвідомому рівні.

Т.Д.Зінкевич-Євстігнеєва акцентує 7 видів казок: художні, народні, авторські, дидактичні, медитативні, психокорекційні та психотерапевтичні казки [29].

1. Художні - до них відносяться казки, створені багатовіковою мудрістю народу.

2. Народні - це більш древні народні казки в літературознавстві які називаються міфами. Давня база міфів і казок - цілісність особистості і природи.

3. Авторські художні казки. Для того щоб допомогти дитині зрозуміти власні внутрішні переживання, переважно використовують спеціально підібрані авторські казки.

4. Дидактичні казки формуються викладачами для «пакування» тренувального, навчального матеріалу, абстрактних знаків (чисел, букв, звуків, арифметичних дій та ін.), формується вигаданий, казковий вигляд світу, в якому вони живуть.

5. Психокорекційні казки на думку Т.Д.Зінкевич-Євстігнєвої пишуться з метою м'якого впливу на поведінку дітей. Під корекцією тут мається на увазі «заміна» малоефективного стилю поведінку на найбільш ефективний, а крім того роз'яснення дітям значення того, що відбувається [29].

6. Психотерапевтичні казки. Казки, що відкривають глибокий сенс подій, що відбуваються. Події, які допомагають побачити що відбувається з іншого боку. Подібні казки бувають, не однозначні, не завжди можуть закінчуватися щасливо, однак завжди глибокі і проникливі.

7. Медитативні казки заспокоюють, розслабляють, викликають позитивні емоції, налаштовують на гармонію з самим собою і оточуючими, вселяють упевненість в собі, так як в них закладаються кращі уявлення про самих себе [29].

Казка призначається для дітей посередником між реальністю і внутрішнім світом. Казка долучає дитину до тисячолітньої людської культури. Казка це міст з минулого в сьогоденній день [28].

Істотною особливістю казки є те, що в її процесі відбувається перетворення. Хтось невеликий і слабенький на початку до закінчення перетворюється в сильного, потужного і самодостатнього. Такий процес можна визначити як історію про дорослішання. Юнг заявляв про схоже,

коли основним мотивом казки вважав процес індивідуалізації. Це дорослішання не в цілому, а абсолютно певний його етап, на якому формується і відділяється свідомість, яка повертається до власної підсвідомої основи, оновлюючи і поглиблюючи їх взаємозв'язки, розширюючись, знаходячи допуск до новітніх архетипових образів і енергій. Можливо відзначити, що дітей казка тягне вперед, а дорослу людину повертає назад, в дитячі роки [67].

Казкові образи дають великий змістовий і емоційний заряд. Наприклад, вигляд зайця у народних казках пов'язаний зі схожими людськими якостями, такими як боягузство, невпевненість, він породжує у дитини співчуття, співпереживання, прагнення допомогти. Несміливі діти часто порівнюють себе з даними казковим персонажем. Перемога боязкого казкового зайця над сірим вовком або лисицею сприймається дітьми як їх особиста і здатна стати каталізатором до подолання особистих страхів[27].

Психокорекція з використанням казки, пов'язана з народженням у особистості нових творчих потреб і методів їх задоволення. Дана процедура виховання внутрішнього світу дітей, його гармонійного світовідчуття стає основою для творчих дій [27].

3.2. Корекційний комплекс занять по роботі зі шкільною тривожністю та страхами методом казкотерапії

Комплекс занять, спрямований на корекцію тривожності та страхів дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту за допомогою казкотерапії.

Мета: розробити комплекс занять, що спрямований на корекцію тривожності та страхів дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту за допомогою казкотерапії.

Для корекційної роботи з дітьми рекомендовано засіб казкотерапії.

Представлений комплекс занять розрахований для дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту, яким притаманний високий рівень тривожності і страхів.

Діти з високим рівнем тривожності та страхів потребують професійної психологічної допомоги. Таку дитину марно вмовляти перестати боятися і переживати. Необхідно створити такі умови, які дозволили б дитині повірити в себе. Представлений комплекс занять спрямований на корекцію тривожності та страхів умоводшх школярів із порушеннями інтелекту за допомогою казкотерапії.

Під час проведення занять використовуються наступні реквізити: костюми, ляльки, фарби, олівці, ноутбук, мультимедійний пристрій і багато іншого. Заняття проводиться в груповій формі, оскільки така форма роботи дає хороші результати з дітьми замкнутими, тривожними, із порушеннями поведінки, із заниженою самооцінкою, із страхами.

Етюди які постійно використовуються в казках, які спрямовані на вираження і прояв різних емоцій дають дітям можливість поліпшити і активізувати виразні засоби спілкування: пластику, міміку і мову.

Заняття побудовані таким чином, що один вид діяльності змінюється іншим. Це дозволить зробити заняття більш динамічними, насиченими і менш стомлюючими завдяки частим перемиканням з одного виду діяльності на інший.

Завдання комплексу занять з використанням казкотерапії [26, 41]:

1. Підвищити рівень самооцінки і впевненості в собі.
2. Сприяти розвитку управляти собою в ситуаціях, що викликають хвилювання, а також навичок зниження м'язової та емоційної напруги.
3. Сприяти розвитку вміння виявляти емоції і почуття;
4. Сприяти формуванню навичок ефективного спілкування в різних ситуаціях.
5. Сприяти формуванню почуття довіри і розуміння до інших людей.

Кожне заняття будується за такими блоками:

Ознайомчо-організаційний блок: налаштування дітей на заняття.

Корекційно-розвивальний блок: зняття психоемоційної напруги, корекція емоційно-особистісної сфери дитини.

Аналітично-рефлексивний блок: аналіз ставлення учасників до заняття, до оточуючих, розгляд перспектив на подальшу роботу.

Таблиця 3.1

Структура занять із використанням казкотерапії

Етап	Призначення
1.Ритуал «входу» у казку	Створити настрій на спільну роботу, колективну вправу. Наприклад, вставши в коло і взявшись за руки, всі дивляться на свічку; або передають один одному м'ячик, тощо.
2.Повторення	Згадати те, що робили минулого разу, які висновки для себе зробили, який досвід придбали, чому навчилися. ведучий задає дітям питання про те, що було минулого разу; що вони пам'ятають; чи використовували вони новий досвід протягом цих днів, поки не було занять; як їм допомогло в житті те, чого вони навчилися минулого разу.
3.Розширення	Розширити уявлення дитини про світ почуттів. Ведучий розповідає дітям нову казку. Запитує, чи хочуть вони спробувати, допомогти якомусь персонажеві з казки.
4.Закріплення	Набути нового досвіду, закріпити нові якості особистості дитини. Ведучий проводить ігри, що дозволяють дітям придбати новий досвід; відбуваються символічні подорожі і перетворення
5.Інтеграція	Зв'язати новий досвід з реальним життям. Ведучий обговорює і аналізує разом з дітьми, в яких ситуаціях їх життя вони можуть використовувати той досвід, який набули сьогодні.
6.Резюме	Узагальнити набутий досвід, зв'язати його з наявним.
7.Ритуал «виходу» з казки	Закріпити новий досвід, підготувати дитину до взаємодії в звичному для неї соціальному середовищі

Особливістю проведення занять з використанням казкотерапії: «Проживаючи казку», є те, що діти з порушеннями інтелекту навчаються справлятися зі страхами, тривожністю, з будь-якими бар'єрами в спілкуванні, вчать тонко відчувати один одгого і знаходити відповідні вирази різних почуттів, емоцій, станів.

Постійно застосовуються в казках етюди на уявлення і вираз різних емоцій, що надають дітям можливість удосконалити і активізувати життєві засоби спілкування: пластику, міміку і мову.

Заняття з використанням казкотерапії пробуджують уяву і образне мислення, звільняють від стереотипів і стандартів, надають свободу творчості [27]. Емоційно розряджуючись, «відіграючи» приховані в підсвідомості занепокоєння, тривогу і побоювання діти стають м'якшими, душевнішими, добрішими, більш впевненішими в собі, чутливішими до оточуючих людей і навколишнього світу.

Казка дозволяє дитині сміливо мріяти і вигадувати, розсовувати кордони звичайного життя, зустрічатися з різними явищами і емоціями дорослого світу. Світ дорослих людей передбачуваний, систематизований та визначений, а світ дитини, навпаки, не має чітких кордонів. За допомогою казок діти пізнають світ і розвиваються як особистість. Всю інформацію діти набувають недирективним шляхом, без складних моралей, а даний шлях, як доводять численні психологічні та психотерапевтичні вивчення, найбільш ефективний [30].

У маленьких дітей дуже розвинений механізм ідентифікації, тобто процес психологічного об'єднання себе з іншими людьми, персонажем і присвоєння його загальноприйнятих норм, цінностей, стандартів як власних. Це дає можливість дитині освоювати вірні моральні норми і цінності, розрізняти добро і зло [13].

Програвання казок розширює діапазон адаптаційних якостей особистості, дає можливість послабити поведінкові порушення, сприяє розвитку образного мислення, а так само вміння діяти в небезпечних моментах [13].

Відомо, що при присутності певної зовнішньої підтримки кожна дитина домагається більшого, ніж здатна зробити ніж самостійно, як би долаючи кордони вікового формування. Вкрай ефективною є допомога не тільки навчальна, а й терапевтична яка спирається на зону близького

розвитку дітей.

Таблиця 3.2

Тематичний план комплексу занять, спрямованого на корекцію тривожності дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту за допомогою казкотерапії

№ п \ п	Назва заняття, вправ Обладнання	Ймовірний результат
1. Підготовчий етап		
1. Мета заняття: Знайомство учасників та створення ігрової довірчої атмосфери в групі. Вправа 1. «Мій казковий герой» Вправа 2. «Привіт! Ти мені подобаєшся!» Вправа 3. «Казкові будинки»	Медальйони з зображенням героїв, музичні композиції, для кожної дитини аркуш паперу з зображенням будиночка і сумні і веселі «особи». Кольорові олівці.	Діти познайомляться з правилами занять. Зняття емоційного напруги в колективі. Підвищення самооцінки учасників.
2. Мета заняття: створення ігрової довірчої атмосфери в групі, зняття емоційної напруги. Вправа 1. «Зустріч емоцій» Вправа 2. «Казкові герої» Вправа 3. «Чого я боюсь» Вправа 4. «Ми хороші» Вправа 5. Казкові будиночки.	Картки з зображенням емоцій, плакат з зображенням героїв казок, аркуші паперу і олівці на кожній дитині, аркуші паперу з зображенням будиночків.	Зняття емоційного напруги в колективі. Діти навчаться впізнавати свої емоції.
2. Основний етап		
3. Казкотренінг «Зайчикова хатинка» Мета: зняття тривожності, створення казкової атмосфери. Вправа 1. «Входження в казку» Вправа 2. «Вчинок Лисиці» Вправа 3. «Танення хатинки» Вправа 4. «Обман» Вправа 5. «Горе зайчика» Вправа 6. «Перемога» «Вихід з казки» - підведення підсумків.	Мішечок з фігурками лісових звірів, маски тварин, свічка, сірники, гімнастичні палиці, зображення будиночка.	Зниження тривожності. діти навчаться розпізнавати і проявляти свої емоції і почуття. Формуються навички спілкування.
4. Казкотренінг «Їжачок і море» Мета: зняття тривожності, створення казкової атмосфери. Вправа 1. «Входження в казку» Вправа 2. «Печаль їжачка»	Аплікатори Кузнцова, шарф, відрізки тканини, фігура метелики, маска лисиці, дзвіночок.	Діти навчаться розпізнавати і проявляти свої емоції і почуття. Зниження тривожності і страхів.

Продовження таблиця 3.2

<p>Вправа 3. «Дзвіночки» Вправа 4. «Їжачок на стежці» Вправа 5. «Качки» Вправа 6. «Зустріч з морем» «Вихід з казки» - підведення підсумків.</p>		
<p>5.Казкотренінг «Заєць-Коська і Джерельце» Вправа 1. «Входження в казку» Вправа 2. «Інтерес зайця» Вправа 3. «Зустріч з пугачів». Вправа 4. «Струмочок» Вправа 5. «Пошук друга» Вправа 6. «Джерельця і річка» Вправа 7. «Подив». Вправа 8. «Зустріч» «Вихід з казки» - підведення підсумків.</p>	<p>Тканина блакитного кольору, камені, шишки, волоські горіхи, стрічки на гумці, маска пугача.</p>	<p>Зниження тривожності, діти навчаються висловлювати свої емоції.</p>
<p>6.Казкотренінг «Снігуронька» Вправа 1. «Входження в казку» Вправа 2. «Снігові грудочки» Вправа 3. «Снегурочка» Вправа 4. «Сонце і град» Вправа 5. «Хоровод» Вправа 6. «Малювання казки» «Вихід з казки» - підведення підсумків.</p>	<p>Шарф, шматочки білої тканини, червоною, синьою, аркуші паперу.</p>	<p>Підвищення самооцінки дитини, значущості в колективі.</p>
<p>7. Казкотренінг «Дюймовочка» Вправа 1. «Входження в казку» Вправа 2. «Очікування дива». Вправа 3. «Дівчинка з квітки». Вправа 4. «Серцевий любов». Вправа 5. «Послання любові». «Вихід з казки» - підведення підсумків.</p>	<p>М'яке оксамитове сердечко типу «Валентинки», маленька красива лялечка, кругле покривало з квітковим малюнком, тюль блакитного кольору, музичне супровід.</p>	<p>Діти навчаються розпізнавати і проявляти свої емоції і почуття. Зниження тривожності, страхів.</p>
<p>8.Казкотренінг «Царівна-жаба» Вправа 1. «Входження в казку» Вправа 2. «Стрільба з лука» Вправа 3. «Зустріч з жабою». Вправа 4. «Розмова з Іваном». Вправа 5. «Танець Василя» Вправа 6. «Вітер-страх» Вправа 7. «Смерть Коція». «Вихід з казки» - підведення підсумків.</p>	<p>Іграшка жаби, яйце з дерева, прозорі хустки по числу дітей, стріла, аркуші паперу.</p>	<p>Знизиться емоційний і м'язове напруження. висловлять свої емоції вербально і не вербально.</p>

Продовження таблиця 3.2

3. Заключний етап		
9. Вправа «Новосілля» Мета: Намалювати свій емоційний портрет і поселити його в загальному казковому будинку. Вправа «Малюнок казкової країни»	Аркуші паперу, олівці, зображення казкового будинку. Музичне супровід.	діти навчаться говорити про свої почуття, бажаннях. Навчаться налагоджувати взаємини з однолітками.
10. Свято «Подорож по казці» з іграми та конкурсами.		

Заняття починалися з обов'язкового привітання, а за тим відбувався ритуал входження в казку. Створювався настрій на спільну роботу. Наприклад, діти, ставши в коло і взявшись за руки, дивляться на свічку або передають один одному м'ячик.

На першому, підготовчому етапі відбувалося знайомство і створення ігровий довірчої атмосфери в групі. Діти на перших заняттях відчували деяку скутість, скутість, незважаючи на те, що знали один одного. Говорили мало і тихо, ініціативи не проявляли, були впевнені в собі.

На перших заняттях дітей знайомлять, з тим, що їх чекає, як будуть проходити заняття, і яких результатів вони повинні досягти. Школярі знайомляться один з одним в казковій цікавій формі. Передбачається розповісти про себе від імені, якогось фантастичного героя (діти можуть придумували собі «псевдонім» казкового героя). В період уявлення діти згадують моменти з казок, голоси казкових героїв, фрагменти з казок. З першого заняття виробляється ритуал вітання та правила групи: називати один одного по імені, неможливо обзиватися і не битися, не штовхати один одного [27].

Так само на перших заняттях школярі описують емоції казкових героїв і вчать боротися зі своїми страхами і тривогами. Так, наприклад, дітям пропонується намалювати те, чого вони бояться. А після малювання кожна дитина повинна розповісти, чого вона боїться. Потім діти ножицями розрізають свій намальований «страх» на дрібні шматочки. Коли «страх»

розсипався на дрібні шматочки, діти бачть, що зібрати його не можливо, дрібні шматочки паперу слід викинути у смітник. [27]

Кожне заняття закінчується рефлексією, діти на приготований заздалегідь будиночок з вікнами (кількість вікон відповідала кількості вправ), повинні наклеїти личко, якщо личко посміхається, значить, вправа сподобалося, якщо сумне - значить, не сподобалося. Наприкінці першого заняття діти зазвичай сумніваються, яке личко наклеїти, дивляться один на одного.

На другому, основному етапі, діти вже з цікавістю чекають, що буде. До середині основного етапу навіть самі сором'язливі проявляють емоції, посміхаються, перестають боятися і соромитися, один за одним не повторює. І вже не бояться в кінці заняття клеїти на будиночок таке личко, яке хотіли, не підглядаючи один у одного [28].

На основному етапі заняття з казками проходить в такий спосіб (Приклад третього заняття): ведучий запрошує дітей в казку, герої якої - тварини лісу. Впливу казки відбувається в лісі. Діти згадують, які звірі живуть в лісі? (Білочка, ведмедик, зайчик і т. д.)

Далі ведучий говорить про те, що основний персонаж нашої казки – лісовий звірок. Який був хорошим і добрим, наївним і довірливим і дуже працьовитим. Наш казковий герой не став робити собі погану хатинку, а створив міцну - лубову (з колоди). Безумовно, це був зайчик і казка називається «Зайчикова хатинка». Ведучий пояснює дітям, що для подорожі по казці будуть потрібні чарівні сили і допоможе нам в цьому «Казковий мішечок». (Ведучий бере мішок, в якому присутні невеликі фігури тварин. Діти, відповідно до черговості на дотик намагаються визначити, який це звір, а потім просять його наділити їх казковою силою.) [28].

Ритуал входження в казку проходив наступним чином: запалюється свічка, всі закривають очі і говорять всі разом заклинання: «Раз, два, три в казку увійди! ». Ця частина заняття заворажує всіх без винятку дітей.

Вони закривають очі і з хвилюванням чекають, що ж буде далі. Метою наступної вправи є демонстрування почуття образи і здатність витримано ставитися до провокацій. Діти стають парами, один на час ставав Лисицею, а інший - Зайцем. Лиса дражнить Зайця, Зайчик ображається. Потім хлопці міняються. Дітям відразу було пояснено, що допустимо вимовляти, а що ні. Діти повинні контролювати себе, щоб нікого не образити [58].

Мета наступної вправи - розпізнавання і прояв емоції здивування. Всі діти одночасно грають роль Лисиці, яка спить, потім прокидається, а хатинки немає. Лиса розводить руками, дивується і вимовляє: «А де ж хатинка?» Далі діти пробують проявити відчуття гніву і страху. Один дитина - Зайка, друга - Лиса. Зайка зобов'язаний перебувати в будинку, підходить хитра лисиця і проситься в будинок. Зайка впускає хитру лисицю і вона його жене з будиночка. Зайчик в страху тікає. Приймали участь всі без винятку бажаючі діти [58].

У п'ятій вправі, мета якої вираз співчуття, жалості, прагнення допомогти. Одна дитина - Заєць. Який сидить на пеньку і імітує плач, інші вибирають ролі інших тварин, які згідно черговості приходили до зайця і шкодували його і пропонували підтримку. Ведучий говорить «Намагався вовк (і інші), допомогти вигнати лисицю, проте у нього нічого не вийшло».

Наступна вправа називається - «Перемога». Мета цієї вправи - забезпечення дітям можливості відчутти сміливість, рішучість, відчуття перемоги. Була обрана одна Лиса, інші діти були півниками (згідно з бажанням), з «косою» на плечах. Півники всі сміливо, тополі ногами, говорячи фрази: «Іду на ногах, в червоних чоботях, несую косу на плечах, хочу лисицю посікти, іди лисиця геть ». Лисиця з переляку, збігає. За бажанням дітей гру довелося повторити кілька разів, так як всім дітям хотілося побути в ролі лисиці.

В кінці казки Зайка зрадів, тому, що вийшло лисицю прогнати. Ось і стали вони з півником разом жити-поживати, друзів в гості кликати. Всі

діти раділи, стрибали і обіймалися.

Ритуал виходу з казки - все закривали очі і все разом говорили: «Раз, два, три, з казки виходь!» Всі разом гасили свічку.

На заключному етапі спостерігається підвищена активність дітей, вони стають впевненішими в собі, перестають боятися щось не так зробити чи сказати. Останнє заключне заняття проходить в формі гри-подорожі по казках. Діти активно приймають участь, виконують всі завдання, їм дуже подобається.

«Проживаючи казку» на кожному занятті, діти навчаються долати бар'єр в спілкуванні, тонко відчують один одного і краще розуміють. Подорожі по казках допомагають дітям справлятися зі своїми переживаннями і тривогами. Вони навчаються розпізнавати різні емоційні стани [58].

Діти стають набагато впевненішими у собі, їх рівень самооцінки значно підвищується. Діти навчаються управляти своїми хвилюваннями, а також знаходити виходи зі складної ситуації, знижується емоційна напруга. Діти стають уважнішими один до одного, допомагають у складних ситуаціях [58].

В результаті спостережень з'ясовується, що діти, які відвідують корекційні заняття починають частіше отримувати хороші оцінки, діти, які раніше боялися відповідати біля дошки, сміливо виходять і відповідають не хвилюючись. Діти перестають боятися проявляти себе у творчості [29].

Під час занять діти беруть активну участь у творчому процесі. Зазвичай несміливі діти вибирають роль зайчика, який викликає співчуття, співпереживання і прагнення допомогти. А перемога цього казкового героя сприймається дітьми як їх особиста і служить каталізатором до подолання особистих страхів. Діти стають набагато впевненішими і рішучішими [29].

ВИСНОВКИ

Теоретико-експериментальне дослідження проблеми шкільної тривожності та почуття страху у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту дало змогу узагальнити такі найбільш суттєві його результати.

1. Проблема проявів шкільної тривожності та страхів є нагальною для вирішення у спеціальній педагогіці, оскільки вона є пов'язаною з вдалою і легкою адаптацією дитини з інтелектуальними порушеннями до школи, пов'язана з поведінкою і батьків, і вчителів. Особливо гостро ця проблема постає у спеціальній психології для дітей з інтелектуальними порушеннями оскільки обумовлена необхідністю комплексного підходу до її вирішення та корекції дитячих страхів і тривожності.

2. Емоційна дезадаптованість є «характерною» ознакою учнів з інтелектуальними порушеннями, особливо, на перших роках навчання. Це є наслідком недостатньої особистісної та емоційної готовності школярів до початку навчання.

Ще одним, не менш важливим, джерелом відчуття тривожності і страхів у школярів виступає родина, стосунки в ній, виховання, взаємини батьків. Страху дітей відчуваються у вигляді напруги, занепокоєння, нервозності і переживаються у вигляді безсилля, незахищеності, самотності, що супроводжується невдачами тощо. Все це створює ланцюг перешкод на шляху становлення особистості дитини.

3. Отримані, у результаті проведених методик, дані дають змогу визначити показники тривоги і страху у молодших школярів та прослідкувати їх динаміку.

В учнів 1 класу виявлено здебільшого високі показники тривоги і страху, що говорить про низьку адаптацію до шкільного середовища та шкільних вимог та не засвоєння ролі школяра. Також, серед першокласників виявлено учнів з середнім та низьким рівнем почуття страху і тривожності, але у їх поведінці також спостерігається деяка

тривожність, розгубленість, невпевненість.

У деяких першокласників є нав'язливий страх – відвідування школи. Ці діти часто запізнюються до школи, боячись розлуки з батьками і того, що за ними батьки не прийдуть після уроків. Переважна кількість дітей дуже прив'язані до батьків, але бояться залишитися самі вдома, страшних снів, темряви, що може бути пов'язане з деякими спогадами з минулого.

4. У школярів з порушеннями інтелекту 4 класу виявлено середній та низький рівень існування почуття страху та тривожності, школярів з високим рівнем не виявлено. Вони характеризуються меншим рівнем тривожності та переживань, позитивними показниками психічного стану, ніж учні 1 класу. Про це свідчить впевненість в собі, учнів 4 класу, та адаптація до ролі школяра. Згідно показників, отриманих в результаті обстеження, можна стверджувати, що учні спокійніше відносяться до певних труднощів у навчанні, привітніші у взаємовідносинах з вчителем та однокласниками.

Також виявлено закономірність, що рівень переживання шкільних страхів і тривожності пов'язаний з успішністю школярів, чим вище рівень страхів і тривожності в учнів, тим нижче їх успішність, і навпаки, чим менший рівень страхів і тривожності, тим вищий рівень успішності спостерігається.

Отримані у результаті проведених методик дані дають змогу стверджувати про існування позитивної динаміки і зниження рівня почуття страху і тривожності в учнів молодших класів з порушеннями інтелекту. Так, рівень почуття страху і тривожності в учнів 4 класу значно менший ніж у першокласників.

5. Наслідки страхів дуже різноманітні, але в молодшому шкільному віці страхи найбільш успішно піддаються психологічному втручання, адже поки що, вони більш зумовлені емоціями, ніж характером, і багато в чому носять віковий перехідний характер.

Корекція дитячої тривожності і страхів може здійснюватися за допомогою: методів казкотерапії, ігротерапії, лялькотерапії, арт-терапії. Використання даних методів у якості психокорекційного інструменту дає позитивні результати у роботі з дітьми з різними проблемами, у тому числі в роботі з подолання страхів. Головна задача батьків та вчителів при використанні таких методів – скоригувати або повністю виключити страх з життя дитини.

Казкотерапія - це корекція і лікування за допомогою прослуховування, прочитання, аналізу сюжетів казок. Даний спосіб корекції може допомогти не тільки дітям, а й дорослим. казка надає чудовий результат вже на початкових етапах діяльності. Це вельми цікавий метод корекції психологічних порушень молодших школярів спеціальної школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверин В.А. Психология детей и подростков. – М.: «Михайлова В.А.», 1998. – С. 95.
2. Астапов В.М. Тривожность у детей. – М.: «Питер», 2004. – 224 с.
3. Божович Л.И. Проблемы формирования личности [избр. психол. труды]. /ред. Д.И. Фельдштейн. – М.: «АСТ», 1995. – С. 30 -45.
4. Бреслав Г.М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: норма и отклонения. – М.: «Педагогика», 1990. – С. 110.
5. Варга А.Я. Системна сімейна психотерапія: [Короткий лекційний курс]. – М.: «Пітер», 2001. – С. 22.
6. Варга А.Я. Психологічна корекція порушень спілкування молодших школярів в ігровій групі. /ред. А.А. Бодалєв, В.В. Столін. // Сім'я в психологічній консультації. – М.: «Пітер», 1998. – 256 с.
7. Венгер А.Л., Цукерман Г.А. Психологическое обследование младших школьников. – М.: ВЛАДОС, 2012. – 159 с.
8. . Выгодский, Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка // Дошкольное образование. – 2005. – № 5. – С. 7 – 18.
9. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. – М.: «Просвещение», 1991. – 492 с.
10. Вологодіна Н.Г. Дитячі страхи вдень і вночі. – М.: «Фенікс», 2006. – 106 с.
11. Гозман Л.Я., Альошина Ю.Є. Соціально-психологічне дослідження сім'ї: проблеми та перспективи. // Психологічний журнал. – 1991.- №4. – С.84 - 92.
12. Грабенко Т.М., Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Практикум по креативной терапии. – М.: «Речь», 2003. – 400 с.
13. Гнездилов, А.В. Авторская сказкотерапия. Дым старинного камина (сказки доктора Балугу) / под ред.Т.Д. Зинкевич-Евстигнеевой. – СПб.: Речь, 2013. – 292 с.
14. Диагностика эмоциональной сферы ребенка / под.ред Стрелковой Л.П.–

М.: Академия, 1999. - 151с.

15. Дмитрієва І.В. Корекційний вплив образотворчого мистецтва на інтелектуальний розвиток учнів допоміжної школи: [наук.-метод. зб.]. // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти колекційної роботи у спеціальній школі. – К.: «Науковий світ», 2001. – С. 43-45.

16. Добровольская, Т.А., Комиссарова Л.Н., Левченко И.Ю., Медведева Е.А. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании: учебник для вузов. – М.: Академия, 2011. – 248 с.

17. Еберлейн Г. Страхи здоровых детей. пер. с нем. Ю.Лукоянова. – М.: «Знание», 1999. -192 с.

18. Єжкова Н. Розвиток емоцій в спільній з педагогом діяльності: емоційний розвиток дітей шкільного віку. // Дошкільне виховання. – 2003. - №1. – С. 20-27.

19. Жигарькова О. Время тревожных детей. // Психологическая газета. – 2001. - №11. – С. 6-7.

20. Захаров А.И. Дневные и ночные страхи у детей. – М.: «Речь», 2010. – 313 с.

21. Захаров А.И. Неврозы у детей и психотерапія. – М.: «Союз», 1999. – 336 с.

22. Захаров А.И. Как предупредить отклонения в поведении ребенка. – М.: «Просвещение», 1995. – 193 с.

23. Захаров А.И. Отклонения в поведении ребенка. – М.: «Просвещение», 2013. – 312 с.

24. Захаро А.И. Психотерапия неврозов у детей и подростков. – М.: «Просвещение», 2012. – 252 с.

25. Захаров А.И. Неврозы у детей и подростков: Анамнез, этиология и патогенез. – Л.: Медицина, 1988. – 244 с.

26. Зинкевич-Евстегнеева, Т.Д. Мастер сказок. 50 сюжетов в помощь размышления о жизни, людях и себе для взрослых и детей старше 7 лет – СПб.: Речь, 2012. – 220 с.

27. Зинкевич-Евстигнеева, Т.Д. Основы сказкотерапии. – СПб.: Речь, 2016. – 176 с.
28. Зинкевич-Евстигнеева, Т.Д. Практикум по сказкотерапии. – СПб.: Речь, 2010. – 310 с.
29. Зинкевич-Евстигнеева, Т.Д. Формы и методы работы со сказками. – СПб.: Речь, 2008. – 240 с.
30. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д., Михайлов А.М. Волшебный источник. – М.: «Питер», 1996. – 116 с.
31. Зверева О.Л., Ганичева А.Н. Семейная педагогика и домашнее воспитание. - М.: «Проспект», 1999. - С.203-205.
32. Зинченко В.П. Современный психологический словарь. /ред. Б.Г. Мещерякова. – М.: «Прайм-Еврознак», 2008. – 490 с.
33. Иваницкая Е. Дети на нервах. Первое сентября. – 2008. - №18. – С. 18.
34. Изард К.Е. Психология эмоций. – М.: «ПитерВ», 2000. – 464 с.
35. Капранова С. Путешествие с волшебной кисточкой. – М.: «Ростов-на-Дону», 1997. – 66 с.
36. Киселева М.В. Руководство для детских психологов, педагогов, врачей и специалистов, работающих с детьми. – М.: «Речь», 2007. – 160 с.
37. Колесников В.Г. Сказкотерапия. // Психология в ВУЗе. - 2006.- № 2.- С.30-44..
38. Кенуй М. Г. Быстрые статистические вычисления. Упрощенные методы оценивания и проверки: Справочник. пер. с англ. и предисл. Д.А.Астринского. – М.: «Статистика», 1979. – 69 с.
39. Клайн В. Как подготовить ребенка к жизни. – М.: «Владос», 1991. – 134 с.
40. Клименко В.В. Розроблення норм психічного розвитку дитини. // Актуальні проблеми сучасної української психології: [Вип. 22]. – К.: «Нора-Прінт», 2002.- С. 106-118.
41. Ковальчук О. Виникнення тривожності у дітей та профілактика страхів. // Психолог. – 2009. - №11-12, березень. – С. 22-24.

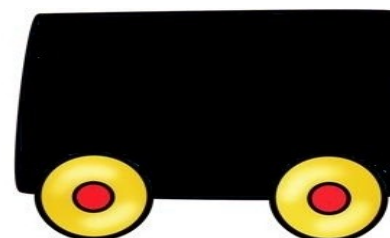
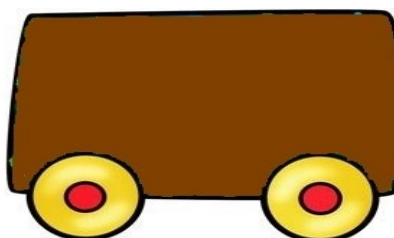
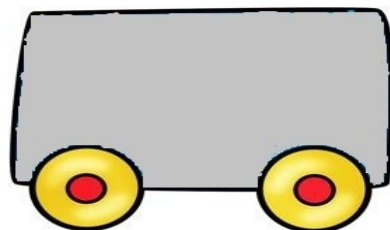
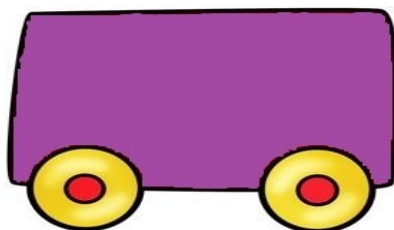
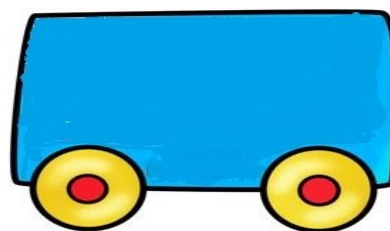
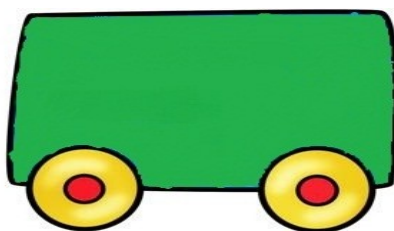
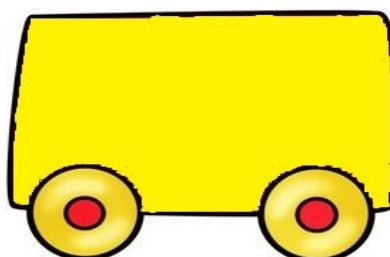
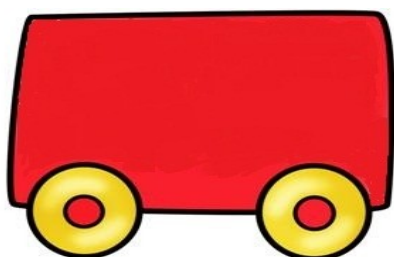
42. Кочубей, Б.И., Новикова Е.В. Ярлыки для тревожности. // Журнал Семья и школа. – 2012. – № 9. – С. 55-58.
43. Крутецкий В.А. Психология: [учебник для учащихся педучилищ]. – М.: «Просвещение», 2000. – С. 165.
44. Лебединский В.В. Никольская О.С., Баевская Е.Р. Эмоциональные нарушения в детском возрасте и их коррекция. – М.: «МГУ», 1990. – 197с.
45. Лебедева Л.Д. Силуэт человека. // Школьный психолог. – 2002. - №47. – С. 8-19.
46. Лебедева Л.Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий. – М.: «Речь», 2007. – 256 с.
47. Левис Ш. Ребенок и стресс. – М.: «Владос», 1996. – 234с.
48. Лютова Е.К., Моница Г.Б. Шпаргалка для родителей: психокоррекционная работа с гиперактивными, агрессивными, тревожными и аутичными детьми. – СПб.: Речь, 2012 – 136 с.
49. Мэй Р. Проблема тревоги. – М.: 2011. – 246 с.
50. Осипова А.А. Общая психокоррекция. – М.: Сфера, 2012. – 510с.
51. Прихожан А.М. Причины, профилактика и преодоление тревожности // Психологическая наука и образ. – 2008. - №2. – С.5-12.
52. Прихожан А.М. Психология тревожности: дошкольный и школьный возраст. – М.: «Питер», 2007. – 192 с. (Серия «Детскому психологу»)
53. Прихожан А.М. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возраст. динамика. – М.: «Модэк», 2000. – 254с.
54. Прихожан, А.М. Роль детско-родительских отношений в становлении тревожности как личностного образования // Психологические исследования. – 2008. – № 2(2). – С. 19 – 23.
55. Ребер А. Большой психологический словарь. – М.: «Вече», 2001. – 271с.
56. Рогов Е.И. Система работы психолога с детьми разного возраста: в 2 кн. – Кн. 1 – М. : «Владос», 2002. – 384 с.
57. Сироватко Є.Н., Байер О.Н., Подмазін С.І. Визначення готовності до навчання в школі. – З.: «Прем'єр», 2002. – 176 с.

58. Сказкотерапия как средство формирования положительного жизненного сценария младшего школьника //Журнал Вестник университета. – 2013. – № 8. – С. 12 – 14.
59. Смирнова А.Н. Коррекционно-воспитательная работа учителя специальной школы: [пособие для учителя и воспитателя]. – М.: «Просвещение», 2009. – 215 с.
60. Тарасова С.Ю. Школьная тревожность: причины, следствия и профилактика [Электронный ресурс]. – М.: Генезис, 2016. – 143 с. – Режим доступа: <https://www.litres.ru/sofya-urevna-tarasova/shkolnaya-trevozhnost-prichinysledstviya-i-profilaktika/chitat-onlayn/>.
61. Томчук С.М., Томчук М.І. Психологія тривоги, страху та агресії особистості в освітньому процесі: [монографія]. – Вінниця: КВНЗ «ВАНО», 2018. – 200 с..
62. Швалб Ю.М., Муханова І.Ф. Вікова психологія: [навч. посібник для студентів вузів і практичних психологів]. – Донецьк: «Норд-Прес», 2005. - 304 с.
63. Хорни К. Тревожность. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.psychology-online.net/articles/doc-1799.html>.
64. Шишова Т. Страхи – это серьёзно. – М.: «Поиск», 2001. – 94 с.
65. <https://studfile.net/preview/5370759/page:2/>
66. Эмоции, страх, стресс. //Вопросы психол.-1989.- №4.- С.12- 16.
67. Юнг К.Г. Феноменология духа в сказках. - СПб.: «Знание», 2009. - 420с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Методика «Паровозик» С.В. Велієва (Стимульний матеріал)

ДОДАТОК Б

Тематичний план комплексу занять, спрямованого на корекцію тривожності дітей молодшого шкільного віку за допомогою казкотерапії

1. Підготовчий етап. Заняття №1

Мета заняття: Знайомство учасників та створення ігрової довірчої атмосфери в групі.

Ведучий: діти, починаючи з сьогоднішнього дня ми будемо з вами займатися, але наші заняття не будуть схожі на звичайні уроки. Наші заняття будуть цікаві, веселі і казкові. Мета цих занять в укладанні взаємної довіри та психологічної відкритості, в пізнанні самих себе. Ми навчимося довіряти один одному та іншим людям, навчимося справлятися зі своїми переживаннями та емоціями. Ми навчимося бути впевненими в своїх силах, життєрадісними, рішучими і добрими.

Вправа 1. «Мій казковий герой» (вправа для первинного знайомства). Мета: розповісти про себе від імені казкового героя. Дітям пропонується розповісти про себе від імені будь-якого казкового героя (Кожна дитина придумує собі «псевдонім» казкового героя, вибирає для себе відповідний медальйон). Під час вистави діти можуть згадати епізоди з казок, голоси казкових героїв, уривки з казок. Вироблення ритуалу вітання і правил групи: називати один одного по імені, не обзиватися, не битися, чи не штовхатися.

Вправа 2. «Привіт! Ти мені подобаєшся!» Мета: розповісти про учаснику групи, що в ньому подобається. Всі діти сидять у колі. Одна дитина йде по колу і доторкається до будь-якої дитини, що сидить в колі. Вони удвох починають бігти по колу в протилежні сторони. Коли діти зустрічаються, вони зупиняються, потискають один одному руки і кажуть: "Вітаю! Ти мені подобаєшся, тому що! » і придумують закінчення фрази. Перший гравець повертається в коло, а другий стосується до голови іншого грає і гра триває (необхідно, щоб кожен дитина взяв участь в грі).

Вправа 3. «Казкові будинки» Мета: рефлексія заняття. Попередньо готується для кожної дитини персонально аркуш паперу формату А4 із зображенням будиночків. Кількість віконць в будиночку повинно відповідати кількості вправ. Дитина буде клеїти «личко».

Вправа сподобалося - усміхнене личко, не сподобалося - сумне. Дана рефлексія розрахована на весь курс корекційних занять.

Заняття № 2.

Мета заняття: створення ігрової довірчої атмосфери в групі, зняття емоційної напруги.

Вправа 1. «Зустріч емоцій» Мета: Зіставлення емоцій хороших і поганих. Картки із зображенням емоцій розкладаються на дві групи (Смуток, втома, веселощі, задоволення і т. Д.). Ведучий пропонує дітям уявити, як зустрічаються різні емоції: та, яка подобається, і та, яка неприємна. Вихователь зображує «хорошу», дитина «погану»

Вправа 2. «Казкові герої» Мета: визначення емоцій персонажів. Дітям демонструється плакат із зображенням героїв казок, кожен з персонажів відображає певну емоцію. Дитина повинна дізнатися емоцію, пояснити своє рішення і розповісти чому, на його думку, казковий герой весел, злий, сумує і т. д. 1. Читання казки «Казка про Чебурашку ». У даній казці висвітлюється проблема дитячих страхів (Безпосередньо страху темряви).

Питання для бесіди: Розкажи, чого боїшся ти? Чи було таке, коли ти сильно злякався? Подолав ти свій страх?

Вправа 3. «Чого я боюсь» Мета: зобразити свій страх. Дітям роздають аркуші паперу і олівці. Їм пропонується намалювати те, чого вони бояться. Після малювання ще раз поговорити про те, чого ж конкретно боїться дитина. Потім необхідно дати дітям ножиці і попросити розрізати «Страх» на дрібні шматочки, а дрібні на ще більш дрібні. Коли «страх» розсіплеться на дрібні шматочки, необхідно показати дітям, що зібрати його неможливо. Дрібні шматочки паперу необхідно викинути в сміттєве відро. Сміття відвезуть і спалять, а разом з ним спалять і «страх», і більше його ніколи не буде.

Вправа 4. Ігрова вправа «Ми хороші». Всі діти стоять в колу. Вихователь пропонує всім підняти вгору праву руку, кисть руки скласти у вигляді ковшика над головою. Такий рукою - «ковшиком» діти гладять себе, опускаючи руку повільно все нижче і нижче. Потім їм пропонується погладити один одного і голосно сказати: «Ми хороші!».

Вправа 5. «Казкові будиночки». Мета: рефлексія заняття.

2. Основний етап. Заняття № 3.

Сказкотренінг «Зайчикова хатинка» (російська народна казка) Ведучий. Сьогодні я хочу запросити вас в казку, герої якої – звірі нашого лісу. Дії казки теж відбувається в лісі. Давайте згадаємо, які тварини живуть в наших лісах? (Білка, ведмідь, заєць і т. д.). Головний герой нашої казки - лісовий звір, Він був добрим, можна навіть сказати, довірливим, але дуже працьовитим. Наш герой не став будувати

собі погану хатинку, а побудував міцну - лубову (з дерева). Так, це був заєць, і казка називається «Зайчикова хатинка».

Вправа 1. «Входження в казку» Мета: зняття тривожності, створення казкової атмосфери.

Ведучий. Для подорожі по казці нам знадобляться чарівні сили, а допоможе нам в цьому «чарівний мішечок». (Ведучий бере мішечок, в якому знаходяться маленькі фігурки звірів. Діти по черзі на дотик намагаються визначити, який звір, а потім просять його наділити їх чарівною силою.) А зараз нам треба переміститися в казковий світ. Я запалюю свічку, ми закриваємо очі і говоримо всім разом заклинання: «Раз, два, три в казку увійди! »

Вправа 2. «Вчинок Лисиці» Мета: демонстрація почуття образи, уміння терпляче ставитися до провокацій. Діти стають парами, один тимчасово стає Лисицею, інший - Зайцем. Лиса дразнить Зайця, Заєць ображається. Потім діти міняються місцями. Примітка ведучому. При необхідності дітям пояснюється, що допустимо вимовляти, а що ні.

Але ось прийшла весна, засвітило яскраво сонечко, сніг почав танути. Заюшкин хатинці нічого не робиться, варто по-старому. А у Лисиці хатинка з кожним днем все менше і менше стає. Одного разу лягла Лиса спати в своїй хатинці, прокинулася пізно, сонечко вже високо світило. Глядь, а хатинки - то і немає. Одні калюжі кругом.

Вправа 3. «Танення хатинки» Мета: розпізнавання і прояв емоції здивування. Всі діти одночасно грають роль Лисиці, яка спить, потім прокидається, а хатинки немає. Лиса розводить руками, дивується і вимовляє: «А де ж хатинка?»

Погано Лисиці без хатинки жити, холодно, сиро, нову будувати зовсім хочеться. І задумала Лиса до Зайчику попроситися: спочатку на дворик, потім на ганок, потім у хату. А вже як до печі дісталася, так Зайця то і вигнала. «Іди, - каже, - Я тепер тут жити буду!» злякався Заєць Лисиці і втік зі своєї хати.

Вправа 4. «Обман» Мета: прояв почуття гніву, страху. Один з дітей Зайчик, другий - Лиса. Зайчик сидить в будиночку, підходить хитра лисиця і проситься в будиночок. Якщо Зайчик впускає лисицю, то вона його виганяє. Зайка в страху тікає. Беруть участь всі бажаючі.

Йде Зайчик, плаче, лапками сльози втирає. Сів на пеньок, а назустріч йому Собака біжить. Запитує його Собака: «Ти чого, Заинька, плачеш?» «Як же мені не плакати, - каже Зайчик. - Була у мене хатинка луб'яна, а у лисиці крижана. У Лисиці хата розтанула, так вона мене з моєї хатинки вигнала ». «Не плач, підемо я твоєму горю допоможу», - відповідає Собака. Але Лисиця як закричить з печі: «Як вискочу, як

вистрибну - піду клаптики по закуточках! ». Собака злякалася і втекла. А також і інші звірі злякалися (Вовк, Кабан і Ведмідь, які теж хотіли допомогти Зайчику Лисицю з двору прогнати).

Вправа 5. «Горе зайчика» Мета: прояв співчуття, жалості, бажання допомогти. Одна дитина - Зайчик. Він сидить на пенечке і плаче, інші вибирають ролі різних звірів. Вони по черзі підходять до зайця і шкодують його і пропонують допомогу. Ведучий говорить: «Намагався вовк і т.п. допомогти прогнати лисицю, але йому не вдалося » При бажанні діти міняються місцями. Знову сидить зайчик і гірко плаче. Йде повз Півник – золотий гребінець, несе косу на плечі. Побачив Зайчика, дізнався, що за горе у нього трапилося, і теж вирішив допомогти. «Куди тобі, - каже Зайчик - Вовк гнав, не вигнав, Кабан гнав, не вигнав, Ведмідь гнав. Теж не вигнав, та й тобі не впоратися ».

Підходить до хатинки Зайчик з півником. Півень як заспіває: «Ку-ка-річку! Іду на ногах в червоних чоботях, несучи косу на плечах, хочу Лисицю посікти. Пішла, Лиса, геть! » злякалася Лисиця і говорить: «Одягаюсь, одягаюся». Петушок ще голосніше заспівав, тут Лиса зовсім злякалася, зіскочила з печі, та і бігти.

Завдання № 4. Сказкотренінг «Їжачок і море» (С. Козлов)

Вправа 1. «Входження в казку» Мета: зняття тривожності, створення казкової атмосфери. Ведучий демонструє три дороги і розповідає і кожної з них. «Кожна з трьох доріг приведе вас в казку. Всі дороги чарівні, все вони наділяють йде силою, яка піднімається від ступень і заповнює все тіло.

Перша дорога - найлегша, рівна і гладка (на підлогу кладеться шарф або аналогічний шматок тканини). Друга дорога важче: вона складається з купини, і по ній треба не йти, а стрибати, потрапляючи точно в ціль (на підлозі розкладаються кола з лінолеуму). Але ця дорога дає йде по ній більше чарівної сили, ніж перша.

Третя дорога - найважча. Вона колючий і хвороблива (Розкладаються аплікатори Кузнєцова). Але зате і силу вона дає величезну, набагато більше, ніж перші дві. Зараз добре подумайте, яку дорогу вам вибрати. Коли підете по своїй дорозі, слухайте, відчувайте, як від ступень і до верхівки ваше тіло заповнюється чарівної силою. Закінчивши шлях, сідайте на килим в позу розслаблення ». Діти по черзі йдуть за обраною дорозі, а ведучий відзначає для себе, хто який шлях обрав.

«Жив-був в лісі Їжачок. Він тільки на вигляд був колючий, а в душі - м'який і добрий. І було у нього одне бажання: море побачити.

- Неспокійно мені, - говорив він Василькові. - Ось тут, у грудях, нудить. До морю хочеться ».

Вправа 2. «Печаль їжачка» Мета: прояв емоції смутку і печалі. Діти круговими рухами відкритої долоні м'яко гладять себе по грудей, заспокоюють. Особи засмучені очі сумні, куточки губ опущені.

«Волошка ніколи не бачив моря і тому відповідав: - Даремно ти сумуєш, Їжачок. Подивися, яка я гарна і як чудово у нас в лісі! »

Вправа 3. «Дзвіночки» Мета: впізнавання емоції подиву. Діти підставляють до підборіддя розкриті віялом кисті обох рук, зображуючи квітку; посміхаються, милуються собою та іншими.

«Але Їжачок з кожним днем сумував все більше і більше. І одного разу рано вранці, коли в небі ще плавали молочні зірки, Їжачок вийшов з свого будиночка і пішов до моря. В лапі він тримав палицю, а за плечем - торбинка з їжею. Спочатку він йшов лісом, і стежка петляла, химерно згинаючись і повертаючись то в одну сторону, то в іншу. настрої у Їжачка було радісний і бадьорий ».

Вправа 4. «Їжачок на стежці» Мета: тренування довільності, демонстрація страху. Діти стають один за одним і бадьоро, весело, під музику крокують по колу. Почувши на тлі музики бавовна ведучого, швидко повертаються і йдуть в протилежному напрямку. Ведучий робить 5- 6 ударів з різними часовими інтервалами між ними. «Але ось ліс скінчився, і шлях Їжачкові перегородила річка. - Гей! – крикнув їжачок.

- Крря, крря, ти що кричиш? - запитала його, підпливши качка. - Переправитися треба, - відповів Їжачок ».

Вправа 5. «Качки» Мета: прояв переживання, вміння звертатися за допомогою. Діти стоячи притискають руки до ліктів до тулуба, кистями і передпліччя роблять помаху, піднімаючись на носочки при вдиху і опускаючись на видиху. Видихаючи, «качки» крякають довго і голосно: «Кррря, кррря ». Рухи передпліч і кистей - напружені, тугі, сильні. Потім «Качки» опускаються на воду (діти сідають), складають «крила» (вільно опускають руки), відпочивають, розслабляються. Діти слухають відчуття в руках і в усьому тілі.

Переправили качки Їжачка на інший берег, і попрямував він далі. Довго йшов Їжачок звивистою стежкою, прийшов він на великий луг і заслухався.

Заняття № 5. Сказкотренінг «Заць-Коська і Джерельце» (Н. М. Грібачев)

Ведучий: Сьогодні ми вирушаємо в казку, де мова піде про воду.

Давайте згадаємо те, що ми знаємо про воду. Яка буває вода? А буває тверда вода? Коли таке трапляється? Чи буває вода легше повітря? Коли? (Коли перетворюється в пар або хмара) Де вода зустрічається в природі?

У нашому залі є струмок. Давайте знайдемо його початок. Як називається то місце, де починається струмок? (Джерело, ключ, джерело) Від куди в джерелі вода? (Вона випливає з-під землі) А тепер подивимося, де струмок закінчує свої шлях (він вливається в річку або озеро, або ...)

Вправа 1. «Входження в казку» Мета: зняття тривожності, створення казкової атмосфери. Ось ми і підійшли до початку казки. Для подорожі по казці необхідна особлива сила. Цю силу дасть нам чарівний струмочок. (Ведучий включає аудіозапис з дзюрчанням струмочка і діти на носочках йдуть по «струмка», вслухаючись в дзюрчання і наповнюючись особливою силою) Наповнилися магічною силою? Чи готові до казки? тепер можемо відправлятися. Я запалю свічку, і вогонь свічки допоможе нам перенестися в казку. Візьмемося за руки, закриємо очі і вимовив заклинання «Раз, два, три, в казку увійди! »

Ведучий: Живе в нашому лісі заєць Коська - шкурка сіра, вуха довгі, очі чорні і все по сторонам косить, все на світі дізнатися хоче.

Бігав якось Коська по лісу і зустрів білку.

- Ти хто така?

- Я білка.

- А я заєць Коська. Підемо шукати де-небудь чого-небудь, дізнаватися у кого - ні будь, що-небудь.

- Так колись мені, - відповідає білка. - До зими готуюся, кладовочку собі роблю.

І Коська став спостерігати, як белка запаси на зиму робить.

Вправа 2. «Інтерес зайця» Мета: прояв інтересу.

Спочатку обговорюється з дітьми, як білки готуються зими. (Запасають насіння, гриби, ягоди, горіхи). Потім вибирається Білка, а решта дітей - Зайці. Білка викопує собі кладовочку і складає в неї горішки, а Зайці по черзі підходять і з цікавістю спостерігають, і вимовляють - «Ой як цікаво, а можна нам спробувати. Роль Білки можуть виконувати всі бажаючі діти.

Біжить Коська далі бачить дупло на дереві, а через нього хтось визирає

- Ти хто? - запитує Коська

- Я Філін Сьомка. У-ху-ху! Днем сплю, вночі зайців ловлю. Злякався Коська і давай бігти.

Вправа 3. «Зустріч з пугачів». Мета: прояв почуття страху. Ведучий виконує роль Філіна, діти роль - Зайцев. Зайці стрибають, танцюють як тільки лунає уханье Філіна, Зайці-завмирають на місці, зображуючи переляк, відкривають рот, округлюють

очі, піднімають брови, напружують руки, плечі, шию, «зіщулюються» від страху. Біг, біг заєць Коська по лісу і раптом побачив Джерельце, а з нього струмочок тече.

- Ти хто? - запитує Коська.

- Я Родничок. Ось хочу помандрувати, подивитися далекі краї.

- Ось здорово, зрадів Заєць - Побігли наввипередки.

- Побігли, - погодився Родничок.

Біжить Коська, стрибає через купини і пні. Родничок вже струмочком став. Біжить струмок, згинається, та все попереду Зайця

Вправа 4. «Струмочок» Мета: прояв почуття згуртованості.

Діти беруться за руки і під музику ланцюжком біжать по залу, долаючи різні перешкоди, стрибають по «купинах» на одній нозі, йдуть «гуськом», перелазять через «гору», стрибають на двох ногах, йдуть спиною. Головне умова - не розірвати ланцюг. Прибігли Родничок і заєць Коська до берега річки, а там безліч струмочків зливаються воєдино.

-Пропал тепер Родничок! З'їсть його велика річка, - занепокоївся Коська.

Вправа 5. «Пошук друга» Мета: вираз почуття тривоги і турботи.

Всі діти - Зайці. Зайці з неспокійними особами стоять і дивляться на річку вигукуючи: «Ей, Родничок, ти де? Куди ти пропав? Як мені тебе відшукати? » і т.д. Можна обговорити з дітьми коли ми проявляємо такі почуття? (Турбота, занепокоєння).

- Та тут я, - відповів Родничок з річки, - Я тепер з іншими джерельця разом. Так веселіше. Доганяй швидше!

Вправа 6. «Джерельця і річка» Мета: усвідомлення почуття єдності, спільної сили.

Всі діти - Джерельця. Вони танцюють зі стрічками. Як тільки музика зупиняється, діти беруться за руки і утворюють коло (джерельця зливаються в одну «річку»).

Ведучий робить спроби роз'єднати руки дітей, але у нього не виходить, діти міцно тримаються за руки. Після цього ведучий звертає увагу дітей на те, що всі разом вони дуже сильні, річка у них вийшла могутньою. Гра повторюється 2-3 рази. Весь день і цілу ніч біг по лісі заєць Коська. нарешті настав ранок. Дивиться Коська по сторонам, а Джерельця ні де немає.

- Гей, Родничок, де ти?

- А тут я! Подивися вгору, - відгукнувся Родничок. підняв очі Коська, і бачить - в небі хмарка погойдується.

Так як же ти туди потрапив? - здивувався Коська.

Вправа 7. «Подив». Мета: тренування прояву почуття подиву. Ведучий виконує роль Джерельця - хмарки. ведучий бере білу тканину, імітує хмара над головами дітей, а потім пропонує кожній дитині запитати у Джерельця, як він опинився на небі. Діти, по черзі звертаючись до ведучого, запитують: «Та як же ти туди потрапив?» Ведучий говорить: «Вночі я туманом став, а вранці мене сонечко пригріло, ось я в хмару і перетворився ».

Настала осінь. У лісі дощ пройшов. Сховався заєць чує - шумить щось.

- Гей, хто там? - закричав Кос'ка Це я. Родничок, назад повернувся. З потічка в річку перетворився, з річки я туман, з туману в хмарка. Потім вгорі похолодало, я дощем став і на землю впав. Скоро дощі закінчатся, зима прийде, і ми знову зустрінемося.

Так і сталося. Настала зима. Зайчик до зими колір поміняв, з сірого білим став, а Родничок з хмари тепер уже снігом повернувся і до весни в замет перетворився.

Заняття № 6. Сказкотренінг «Снігуронька» (російська народна казка) *Вправа 1. «Входження в казку»* Мета: створення казкової атмосфери.

-Щоб потрапити в чарівну країну нам потрібно вимовити чарівне заклинання: Послухайте: 2 рази навколо себе повернись і в казці виявися.

Запам'ятали. Повторюйте разом зі мною: 2 рази навколо себе повернись і в казці виявися. Ось ми і в чарівній країні. (Сідайте в півколо на килим). Отже, казка починається. А називається казка «Снігуронька».

Жили - були дід та баба. Жили добре, дружно. Все б добре, да одне горе - дітей у них не було. Ось прийшла зима холодна, багато випало снігу, стільки як на нашій картині, подивіться! А сніг, який? (Білий, холодний, пухнастий, пухкий, м'який, липкий). А якщо сніг на сонечку блищить? Він який? Якщо він на сонечку іскритися? Переливається? А ви любите грати зі снігом? Що можна зробити зі снігу?

- Ось так і дід та баба вирішили зі снігу зробити дочку. Вийшли вони на вулицю і почали дочку зі снігу ліпити.

- Давайте і ми з вами спробуємо зліпити снігові грудочки.

Вправа 2. «Снігові грудочки» Мета: розминка. Діти «беруть сніг і ліплять грудочки ».

- Сильніше натискайте, щоб грудочки стали тугими, пружними, що не розсипалися. Добре! Молодці!

- Що у вас втомлено? Руки втомилися? А тепер потрясіть кистями рук, розслабте руки ... Добре ... відпочили?

- А тепер з маленьких грудочок треба скачати великі грудочки. «Катаємо грудочки по снігу», напружуємо спину. Катаємо, намагаємося, втомилися? Зупиніться, відпочиньте стоячи, розслабте все тіло ...

Ох, які великі грудки вийшли! Давайте в удвох покатаємо грудки, по одному вже не впоратися. Ось так, грудки вийшли. Ще котимо, котимо ... вийшов величезний кому ... тепер удвох його не втримати, треба всім разом кого тримати ... Молодці ...

Діти, давайте подивимося, а що вийшло у діда з бабою ...

Дивіться, виліпив дід з бабою Снігуроньку. ... Дивіться, дивіться! варто Снігуронька з закритими очима, ні руки. Ні ноги у неї не рухаються. Хлопці, покажіть нерухому Снігуроньку.

Вправа 3. «Снігуронька» Мета: прояв дітьми мімічних та тілесних дій. У Снігуроньки затремтіли вії, потім повільно ідкрилися очі, подивилася Снігуронька (тільки очима) вліво, потім подивилася вправо, вниз, вгору.

Зробила глибокий вдих носом, Відчула як входить повітря в ніс, потім видихнула, відчула як виходить повітря, задихала ... входить повітря, виходить, входить, виходить

Потім Снігуронька посміхнулася, повільно повернула голову в одну сторону, в іншу; плавно і повільно розвинула руки в сторони і зробила крок вперед. Зраділи люди похилого віку, привели Снігуроньку в хату. І стала рости у строків дочка не по днях, а по годинах. Що не день, то все краше стає.

Скінчилася зима ... Початок пригрівати весняне сонечко. А Снігуронька раптом засмутилася ... засумувала Від сонця ховається. Все б їй тинь так холодок, а як радіє дощику!

Вправа 4. «Сонце і град» Мета: перехід від почуття смутку до радості. Коли світить «сонечко» ховається, стискається у грудочку, накривайте голову руками. Під час «дощику» посміхайтесь, стрибайте по калюжах, танцюйте, радійте.

За навесні і літо прийшло. Зібралися дівчата подружки Снігуроньки на гуляння в ліс і Снігуроньку з собою покликали. Стали в лісі квіти збирати, вінки плести, пісні співати та хороводи водити.

Вправа 5. «Хоровод» Мета: переживання почуття єднання, причетності до спільної дії.

- Ставайте в коло, я вас новому хороводу навчу, який водили подружки в лісі. Хто слова знає, повторюйте разом зі мною, хто не знає, той запам'ятовує. Будемо йти по колу в одну сторону, а ведучий в нутрії кола, тримаючи в руках хусточку піде у зворотний бік.

Гори, гори ясно, щоб не згасло,
Глянь на небо, пташки летять,
Дзвіночки дзвенять!

На слово дзвенять, провідний виставляє хустинку між стоять дітьми, а ті діти, між якими виставлений хустинку, встають спинами один до одному. І як тільки ми всі разом скажемо: - Раз, два, три - біжи!

Біжать: один в одну сторону, інший - в іншу сторону. І обежав всіх дітей, треба взяти собі хустинку, хто візьме, той в коло увійде. Чудово.

Молодці навчилися хором водити. Ось в такі народні ігри та грала Снігуронька зі своїми подружками. (А тепер сідайте на килим). А коли настав вечір, набрали дівчата-подружки хмизу, розклали багаття і встали всі один за одним стали і по - черзі з розгону, через вогонь стрибати.

А ми теж, разом з подружками встанемо всі один за одним і по - черзі з розгону, через вогонь будемо стрибати. ... Добре ... Розумниці ... все через вогонь перестрибнули, що не обпеклися ...

Вправа б. Гра - імітація «Хмарка» (музичне супровід) «Хмарка» м'яко, плавно пливе по небу, рухаючись відповідно до характером і ритмом мелодії. «Хмарка» м'яко, плавно пливе по небу, воно все легке, м'яке, повітряне. Вітерець подув на хмарку, і воно попливло в іншу сторону все швидше і швидше, зупинилося, покружлявши на місці і знову попливло. Потім закрутилося в швидкому танці, зупинилося, а потім плавно попливло далі, а потім зникло, як Снігуронька.

Хлопці! Сідайте на килим. Що ви зараз відчуваєте? Який ваш настрій? За допомогою чого можна висловити свій настрій? Запрошую намалювати свій настрій, пройдіть до столів.

«Вихід з казки» - підведення підсумків. Закінчилася наша подорож за казкою «Снігуронька». А тепер я вам пропоную сісти на килим і розповісти про свої враження, про казку. Яким видався вам кінець казки: сумним, веселим або спокійним?

- Ви порадили за Снігуроньку або пошкодували її? Чому порадили? Чому пошкодували? Добре чи погано перетворитися в хмарку? Чому добре? Чому погано?

- Що цікавого може побачити хмарка?

- А Снігуронька знову зможе до нас повернутися?

- Ви хотіли б з нею зустрітися

Прийшов час з казки повертатися. Для цього нам потрібно вимовити чарівне заклинання: 2 рази навколо себе повернись і в класі виявися. Повторюйте разом зі мною, 2 рази навколо себе повернись і в класі виявися.

Заняття № 7. Сказкотренінг «Дюймовочка» (Г.Х. Андерсен)

Вправа 1. «Входження в казку». Мета: створення казкової атмосфери. Сьогодні на занятті ми познайомимося з дивовижною дівчинкою - Дюймовочкою. «І хоча вона дуже-дуже маленька - її зростання не більше дюйма, тобто двох з половиною сантиметрів, її народження і її життя - справжнє диво. Тому знайомство з нею - це дотик до чудесного». (Тихо грає музика «Звуки природи»).

Всі сідають на коліна на кругле покривало з квітковим малюнком. Ведучий: «Ви перебуваєте на квітучій чарівній галявині, як блакитний шатер над вами розкинулось високе небо. Раптом чарівне хмара накрила вас, приховало від вас чудо краси (зверху провідний накриває дітей блакитним тюлевым хмарою). Щоб опинитися в казці, ви, взявшись за руки, дружно, одночасно піднімаєтеся».

Ведучий прибирає покривало. «Ваше бажання і дружба допомогли вам опинитися в казці. Давайте привітаємо цю чудову країну».

Казка. (Тихо звучить «чарівна» музика) «Жила одна жінка, і не було у неї дітей. А їй дуже хотілося маленького дитинку. Ось пішла вона до старої чаклунки і сказала:

- Мені дуже хочеться, щоб у мене була дочка. Чи не скажеш ти, де мені її взяти?

- Чому не сказати! - відповіла чаклунка. - Ось тобі ячмінне зерно. Це зерно не просте, не таке, які ростуть на селянських полях, і якими годують курей. Посади ти це зернятко в квітковий горщик, а потім побачиш, що буде.

- Спасибі тобі! - сказала жінка і дала чаклунки дванадцять грошей. Потім вона пішла додому і посадила ячмінне зернятко в квітковий горщик».

Вправа 2. «Очікування дива». Мета: прояв почуття подиву. (Чарівна музика продовжує звучати).

Ведучий: «Уявіть, що ви маленькі зернятка, (діти присіли на коліна на квіткової галявині, схиливши голови, притиснувши руки). Кожен з вас - чудове, чарівне, не проста зернятко. Ви в землі. Вам тепло, добре і затишно.

Жінка ходить і чекає, коли проросте її чарівне зернятко. Вона його дуже любить, плакає. (Ведучий ніжно гладить дітей по спинці, плечах, голові ...). Адже з нього буде диво! Вона його поливає. (Ведучий поплескує кінчиками пальців по спинках дітей). Вона поставила горщик на сонце, і сонце гріє зернятко своїми променями (провідний легкими дотиками гладить дітей).

Ця ніжна турбота, любов, тепло, увагу, трепетне очікування створили диво. Зернятка ввібрали в себе любов, вони наповнилися ласкою і ніжністю і почали набухати. (Діти піднімають, розпрямляються). З'явився паросток, який проріс крізь

землю (діти встають) і перетворився в стеблинка. А на стеблинці – міцні бутончики (діти піднімають руки, міцно стискають кулачки).

Жінка милується бутончиками, чекає дива всім серцем. вона так вірить, так любить свого майбутнього дитини, що не втрималася і розцілувала прекрасний нерозпустилися бутон. (Серцем - «Валентином» провідний доторкається до дитячих кулачків, які у відповідь розпускаються в квітка - розкриті долоні). «Як тільки вона поцілувала листки, всередині, в бутоні, щось клацнуло, і квітка розпустилася ».

Ведучий: «Подивіться, всередині квітки - чудова маленька дівчинка Дюймовочка »

Вправа 3. «Дівчинка з квітки». Мета: прояв почуття захоплення по відношенню до інших людей.

Ведучий показує в своїх долонях, складених розкрилися бутонем, маленьку, красиву лялечку.

«Ось наша дивовижна дівчинка з квітки, про яку мріяла жінка, яку вона так чекала і любила, вірила в чудо її народження ». Кожній дитині в розпустилася бутончик з долоньок провідний по черзі ставить лялечку. Діти по черзі висловлюють ставлення до неї, малюють її образ, відповідаючи на питання: «Як ви думаєте, яка вона, ця дівчинка з квітки? ».

Ведучий узагальнює сформований образ.

Бесіда «Серце матері».

Чому міцний бутон лопнув і розкрився? Чи можна назвати жінку мамою? Чому? Чи справдилися очікування жінки? Про таку чи дівчинці вона мріяла? Що допомогло виконати мрію жінки, створити диво?

Узагальнення ведучого.

Вправа 4. «Серцевий любов». Мета: поняття почуття любові.

Перше коло обговорення. «Опишіть, яка любов була у жінки?» (Діти висловлюються, передаючи по колу сердечко - «валентинку»).

Друге коло обговорення. «Розкажіть Дюймовочку, хто вас любить також ». (Діти передають по колу лялечку, за бажанням розповідають, звертаючись до неї, про тих, хто їх любить).

Вправа 5. «Послання любові». Мета: прояв почуття любові до близьким людям.

Ведучий: «Закрийте очі, дихання спокійне, рівне ... Покладіть руку на серце ... Відчуйте, як воно б'ється ... Відчуйте, скільки в ньому накопичилося ніжності, любові, ласки ... до кого? .. Подумки пошліть їм цю любов ... Подумки скажіть їм, як ви їх любите ... Очі відкриваються » Ведучий: «У вашому серці ви відчуваєте велику любов

до близьких вам людям. Частіше надсилайте її улюбленим людям, відчуйте зв'язок з ними. При зустрічі не забудьте висловити її, проявити. Любов творить диво.

Адже любов навіть такої маленької дівчинки, як Дюймовочка, робить людину щасливою, тому що вона, ця любов - справжня ».

«Вихід з казки» - підведення підсумків. Всі сідають на коліна на кругле покривало з квітковим малюнком (квіткову галявину). Закривають очі. Звучить чарівна музика.

Ведучий: На вас опускається чарівне хмара. Але в цей раз воно наповнює вас чарівною силою любові, віри і надії. Робимо «вдих» і відчуваємо, як енергія світла входить в вас, видих - і ви самі випромінюєте цей світло.

Ще раз повторимо: Вдих - енергія світла входить в вас. Видих - ви випромінюєте цей світ. (Ведучий прибирає покривало)

Заняття № 8. Сказкотренінг «Царівна-жаба» (російська народна казка).

Вправа 1. «Входження в казку». Мета: створення казкової атмосфери.

Ведучий: Діти! Разом з Мудрим Пугачем ми сьогодні вирушимо в загадкове подорож. (Можна використовувати іграшку, а текст записати на плівку, або один з ваших помічників зіграє роль Філіна.) У нас в гостях «Царівна-жаба» (показую іграшку). Вона запрошує нас в свою казку і дарує чарівну силу. Зараз все встаньте півколом і доторкніться до жабі одним пальцем. Закрийте очі і відчуйте, як від жаби йде до вас сила. Ось вона заповнює всю руку ... піднімається через шию до голови ... опускається в груди ... живіт ... ноги ... наповнює іншу руку від плеча до кінчиків пальців. Тепер ви наповнилися магичною силою і потрапили у казку. (Ведучий говорить спокійно, повільно. Діти сідають в позу розслаблення, звучить тиха, спокійна музика.)

Мудрий Філін: З давніх часів людина складає казки. У них ми потрапляємо в особливий чарівний світ, в якому люди перетворюються на звірів, а звірі в людей, там немає нічого неможливого. Однак якщо читати казки дуже уважно, то можна дізнатися, що не всі в них тільки фантазії людини. Виявляється, в казках часто відображена реальна дійсність, існувала в дуже давні часи. І сьогодні, слухаючи казку, ми з вами як би заглянемо в глибину століть, в сиву історію нашого краю.

Ведучий: У деякому царстві, у деякій державі жив та був цар з царицею; у нього було три сини - всі молоді, неодружені, молодці такі, що ні в казці сказати, ні пером описати; молодшого звали Іван-царевич.

Він до них промовляє цар таке слово: «Діти мої милі, візьміть собі за стріли, натягніть тугі луки і пустіть стріли в різні боки; на чий двір стріла впаде, там і свататися ».

Мудрий Філін: Існував в давнину у слов'ян звичай: щоб юнака визнали дорослим і дозволили йому одружитися, повинен він був пройти суворе випробування і виконати кілька завдань.

Ведучий: Стріла старшого брата впала на боярський двір, середнього – на купецький, а стріла молодшого брата догодила в болото.

Вправа 2. «Стрільба з лука». Мета: зниження м'язової напруги. Всі діти виконують вправу в положенні стоячи, ліва нога попереду, ліва рука тримає лук, а права «натягує тятиву зі стрілою». Права рука дуже повільно і з великим напруженням відводиться назад до відмови. Після максимальної напруги ведучий дає сигнал - дозвіл на «постріл».

Після «пострілу» діти скидають напруга, розслаблюють все тіло, вільно звівши руки. Вправа повторюється три рази.

- підхопила стрілу Івана-царевича жаба-жаба. Засмутився царевич, побачивши, кого йому в дружини доводиться брати, зітхнув глибоко, дбайливо загорнув жабу в хустку та й додому повернувся.

Вправа 3. «Зустріч з жабою». Мета: тренування вміння прийняти рішення, прояв почуттів печалі, подиву, переляку.

- Покажіть, як засмутився Іван-царевич, яке сумне обличчя у нього стало. А тепер глибоко і глибоко вдихніть. Подивіться, як все тіло відразу ослабло, як опустилися плечі і повисли руки (3-4 подиху).

- Ось одружилися царевичі: старший - на боярині, середній – на купецької дочки, а Іван-царевич - на жабі-жаба. закликає їх цар і наказує, щоб всі три царевича з'явилися до нього на огляд разом з дружинами. Вернувся додому Іван-царевич НЕ весел, нижче плечей буйну голову повісив.

- Ква-ква, Іван-царевич! Пощо журбу?

- Як мені не журитися? Як я тебе людям покажу?

- Не сумуй, царевич. Іди один до царя, а як почувеш стук та грім, скажи: «Це моя жабеня в коробчонке їде».

Мудрий Філін: У стародавні часи люди вірили в те, що різкі звуки відлякують злих духів, тому жінки носили прикраси, які шуміли, подзенькували при ходьбі. А під час різних свят обов'язково били в бубон або в барабан, стріляли в повітря хлопавками, а в пізніші часи влаштовували фесрверки. Звідси ж і пішов звичай стукати в двері, перш ніж увійти в будинок, щоб злі духи злякалися шуму і не змогли проникнути всередину.

Ведучий: Як сказано, так і зроблено. Ось старші брати з'явилися на огляд разом з дружинами і давай потішатися над Іваном: «Що ж ти, брат, без дружини прийшов? Хоч би в хусточці приніс! І де ти таку красуню знаходив? Чай, все болота виходив?»

Вправа 3. «Смерть Коція». Мета: тренування вміння поводитися за допомогою. Один з дітей вибирається на роль Івана-царевича, інші – Коція Безсмертного. Діти стають на відстані один від одного і максимально розслабляються. «Іван-царевич» перекладає яйце з руки в руку, а все діти відповідно його рухам гойдаються з боку в бік. Коли «Іван-царевич» стискає яйце в долоні, всі діти падають на підлогу і не ворушаться до сигналу ведучого. (Дуже важливо на роль Івана-царевича вибрати самого боязкого, тихого, невпевненого в собі дитину. Небажано вибрати активного, має схильність керувати іншими.)

- Обняв Іван-царевич Василицю Премудру, посадив на вірного коня і повіз в рідну сторону. Після того вони жили разом довго і щасливо. «Вихід з казки» - підведення підсумків.

- Ось і закінчилася казка і прийшла пора попрощатися з Царевнойлягушкою, з Мудрим Пугачем. Подякуйте їм за ту чарівну силу, при допомогою якої ви подорожували по казці, за нові знання, отримані на занятті.

Заключний етап заняття. Вправа «Новосілля». Мета: Намалювати свій емоційний портрет і поселити його в загальному казковому будинку. Дітям пропонується намалювати самого себе і поселити в будиночок, який лежить на підлозі (будиночок намальований заздалегідь). Потім діти всі разом, розфарбовують будинок фарбами.

Вправа «Малюнок казкової країни». Направлено на розвиток відчуття дотику і сприйняття. Подорож по казковій країні. Малюнок казкової країни.

Додаток В

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Рубанова Людмила Дмитрівна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

- не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
- підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
- поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
- не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
- відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
- запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
- не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
- не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види

відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

10.11.2020

(дата)

Людмила Рубанова

(ім'я, прізвище)